

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/ Issue 3 (Aralık/December 2020), s. 199-234.
|| Geliş Tarihi-Received: 10.11.2020
|| Kabul Tarihi-Accepted: 30.11.2020
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675

İçinde El ve Ayak Organ İsimleri Geçen Deyimlerde Söz Dizimi

The Names Of Hand And Foot Organ Inside Words

Kübra ÇOLAK*

Öz

Deyimler anlatıma akıcılık, çekicilik katan çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan genellikle de birden çok sözcüklü dil ögesi kalıplaşmış sözcük gruplarıdır. Türkçeye büyük zenginlik kazandıran bu kelime grupları bir durumu daha az sözcükle anlatmaya ve duruma açıklık getirmelerinin yanı sıra sahip oldukları zengin anlam çağrışımlarıyla muhatapları üzerinde derin etkiler bırakır. Deyimlerin teşkilinde Türkçede kullanılan çok farklı sözcükler bu anlam çağrışımları içinde çeşitli rollerde karşımıza çıkar. Bunlardan biri de insan organlarından el ve ayaktır.

Bu çalışmada içinde el ve ayak organ ismi geçen deyimlerde kelime grubu olarak anılan isim tamlaması, sıfat tamlaması, kısaltma grubu, ayrılma grubu, isnat grubu, yaklaşma grubu, tekrar grubu, bulunma grubu, bağlama grubu, sıfat-fiil grubu, birleşik fiil şeklinde oluşan deyimler ele alınmıştır. Ayrıca kurallı cümle, devrik cümle, soru cümlesi, sıralı cümle, eksiltili cümle şeklinde oluşan deyimler ve bunların dışında masterla biten, edatla biten, kendi dönüşlülük zamiriyle kurulan deyimlerle birlikte anlamca olumsuzluk içeren ve kafiyeli şekillerde karşımıza çıkan deyimler çeşitli başlıklar altında incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Deyim, el, ayak, organ isimleri, söz dizimi

Abstract

Idioms are mostly multi-word language elements and stereotyped phrases, most of which have a meaning apart from its real meaning which add fluency and attraction to expression. These word groups which add great richness to Turkish leave a profound effect on their interlocutors with their rich connotations of meanings as well as expressing a situation in fewer words and clarifying the situation. Notably different words used in the form of idioms in Turkish appear in various roles within these meaning connotations. One of these is the hand and foot from human organs.

In this article, idioms that include the noun of hand and foot organs and formed with word groups as noun phrase, adjective phrase, abbreviation group, ablative group, attributing group, dative group, repetition group, locative group, conjunction group, gerundium group, compound verb group are discussed in the statement. In addition to this, idioms formed in the form of regular sentences, irregular sentences, question sentences, coordinate sentences,

* Türk Dili Bilim Uzmanı, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara/Türkiye, e-posta: kubra_colak38@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-9457-1979.

non- finite sentences also idioms completed with mastar, preposition, pronoun of 'kendi' and also idioms which involve negative meaning and rhyming will analyze through various titles.

Keywords: Idiom, hand, foot, organ names, syntax

Giriş

Deyim kavramı için Osmanlı'da uzun süre darb-ı mesel daha sonraları ise ta'bir ıstılah kelimeleri kullanılmıştır. Cumhuriyet döneminde ise ta'bir uzun süre kullanılmış ve daha sonra deyim kelimesini Türk Dili Araştırma Kurumu tarafından 1935 yılında teklif olarak sunulmuş zamanla kabul görmüştür (Sinan 2015: 17). Tarih boyunca farklı isimlerle anılan deyimler söz varlığı için önemli unsurlardır.

Bugün Çağdaş Türk Lehçelerinin bazılarında ise şu sözcüklerle karşılanmaktadır. Azerbaycan Türkçesinde frazeologiya/sabit söz birleşmesi, Kazak Türkçesi'nde turaktı tirkes/frazeologizm/ ayşıktı söz uramı/ beyneli söz tirkesi, Kırgız Türkçesi'nde turuktü söz aykası/ frazeolojizm/ körköm söylüm, Gagavuz Türkçesi'nde bölünmez laf birleşmesi, Tatar Türkçesi'nde obrazlı tağbir, Özbek Türkçesi'nde ibara, Türkiye Türkçesi'nde durnuklu söz dizimleri bu sözcükler deyimlerin yerini tutar (Sinan 2015: 17). Deyimler bütün Türk milletleri için önemli olup her Türk boyu farklı isimle adlandırmıştır.

Vecihe Hatiboğlu deyimi, anlatım gücünü artırmak için, az çok mantık dışına kayan, bazı kelimeleri değişmediği halde bazıları değişip çekimlere giren kalıplardır. Buna göre, deyimın anlamında, az çok mantık dışı hayaller, düşünceler aramak özellikle verilen kalıbın kelimelerinden birisinin veya ikisinin fiil veya isim çekimlerinden birine girip girmediğini göz önünde bulundurmak gerekir. Bu, Türk deyimının özelliğidir (Hatiboğlu 1964: 221).

Türkçe sözlük: Deyimi genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış anlatım, tabir olarak tanımlar vb. bunlara benzer birçok tanım mevcuttur (Türkçe sözlük: 651).

Deyimler üzerine yapılan çalışmalar kısaca şu şekildedir:

İlk defa Şinasi *Halk Hikmeti* diyerek deyimleri toplamıştır. Ahmet Mithat 1873 yılında *Durub-ı Emsali Osmaniyye Hikemiyatının Ahkâmını Tasvir* adıyla yayımlanmıştır. Ebuzziya Tefvik 1885 yılında Şinasi'nin eseri eserine eklemeler yapmak suretiyle söz sayısını 4004 olarak vermiştir. Tekezade M. Sait de *Durub-ı Emsal-i Türkiyye* veya *Atalar Sözü* adını verdiği eserini 1895 yılında yayımlanmış ve herhangi bir ayrıma gitmemiştir (Sinan 2015:36). Deyimler üzerine yapılan ilk çalışmalar Tanzimat dönemine denk gelir.

Sadi Kırımlı 1939 yılında yayımladığı *Atalar Sözü* adlı eserinde 2742 atasözünün yanında 2140 deyim vermiştir. Mustafa Nihat Özön tarafından 1943 yılında yayımlanan *Türkçe Tabirler Sözlüğü* daha ayrıntılı, örnekli bir deyimler sözlüğüdür. Mehmet Ali Ağakay'ın 1949 yılında Ankara'da yayımlanan *Türkçede Mecazlar Sözlüğü* adlı eseri de anahtar kelimeleri esas alarak ilgili deyimleri sıralanmıştır. Feridun Fazıl Tülbentçi tarafından ilk defa 1963 yılında yayımlanan *Türk Atasözleri ve Deyimleri* atasözü ve deyim ayrımı yapmadan yayımlanmamıştır. Ömer Asım Aksoy'un 1965'te yayımlanan *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* bu alanda yapılmış en ciddi yayındır (Sinan 2015: 37). Tanzimat'tan sonra da birçok araştırmacının ilgi odağı olup günümüze kadar yoğun çalışmalar yapılmıştır.

Hüseyin Kazım Kadri *Büyük Türk Lügati*'nde birçok maddede deyimlerden örnekler vermiştir. Kemal E. Eyüboğlu'nun *Onüçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler* 1975'teki bu çalışmada ikinci cildi deyimlere ayrılmıştır.

H. Fethi Gözler'in 1983 yılında çıkan *Büyük Deyimler Sözlüğü* bulunmaktadır (Sinan 2015: 38).

1. Söz Varlığı ve Sözlük İlişkisi

Dillerin söz varlığı denince akla bir dildeki kelimelerin tamamı gelir. Sözcük hazinesi, kelime hazinesi, söz dağarcığı, vokabüler gibi değişik terimlerle de karşımıza çıkan söz varlığı geniş kapsamlı düşünülünce deyimler, terimler, atasözleri gibi alanları da kapsar.

"Kelime hazinesi (Alm. Wortshatz; Fr. Vocabulaire; İng. Vocabulary) Bir dilin bütün kelimeleri; bir kişinin veya bir topluluğun söz dağarcığında yer alan kelimeler toplamı." (Korkmaz 1992: 100). "Sözcük hazinesi (Fr. Vocabulaire; İng. Vocabulary; Alm. Wortshatz) (Derl. söz hazinesi) Bir dildeki sözcüklerin bütünü." (Hatiboğlu 1982: 111). "Söz varlığı (İng. Vocabulary; Alm. Wortshatz, Wortbestand; Fr. Vocabulaire) Bir dilde bulunan yerli ve yabancı bütün sözcüklerin oluşturduğu bütünlük." (Hengirmen 1999: 342).

Söz varlığını basit bir terim şeklinde, kelimeler bütünü şeklinde anlamak ve yorumlamak da doğru değildir. Söz varlığı dili kullanan toplumun kültürünü, düşünce yapısını, dünya görüşünü yansıtan en önemli araçtır. "Söz varlığı, sadece bir dilde birtakım seslerin bir araya gelmesiyle kurulmuş simgeler, kodlar- ya da dilbilimdeki terimiyle göstergeler- olarak değil, aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi ve manevi kültürünün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünülmalıdır." (Aksan 1996: 7).

Temel söz varlığı, insan organ adları, esas hareketleri ifade eden fiiller, öncelikli ihtiyaç maddelerini karşılayan kelimeler, sayı isimleri, akrabalık isimleri gibi sözleri kapsamaktadır. İnsan için birinci derecede önemli olan ve zaman içinde de çok az değişikliğe uğrayan bu kelimeler, çekirdek kelimeler olarak da adlandırılır. Deyimlerin ve terimlerin oluşturulmasında temel söz varlığına ait kelimelerin çok sık kullanıldığı bilinmektedir (Şahin 2006: 124).

"Bir dilin söz varlığı içinde özellikle o dile özgü anlatım yollarının en tipik taşıyıcıları olarak düşünülen deyimler, dilde çekici anlatım özelliği taşıyan, kelimelerin çoğu kez gerçek anlamından uzaklaştığı kalıplaşmaları içerir. Deyim nitelikli söz kalıplaşmaları, bir durumu ve bir davranışı çeşitli benzetmeler ve aktarmalarla daha güçlü ve daha ilginç bir biçimde anlatmaya yararlar. Bir başka deyişle dildeki kelime kadrosunu ustaca kullanarak değişik yapılarla değişik anlatım yollarını ortaya çıkararak dilin yapı ve anlam zenginliğine katkıda bulunurlar." (Şahin 2004: 2).

Deyimler, terimler vs. kelime kadrosu ise gelişimini büyük ölçüde genel söz varlığına bağlı olarak devam ettirirler. Bunların gelişmesi, genel söz varlığına bağlıdır. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi deyimler de terimler de kaynaklarını genel söz varlığından alırlar (Şahin 2006: 125).

Söz varlığı içerisinde yer alan organ isimleri yalnızca Türkçe'nin değil bütün dillerin temelinde var olduğu ve insanlığın temelinde yer aldığı için temel söz varlığımıza da girmiş bulunmaktadır ve söz varlığının en kalıplaşmış şekli olan deyimlerde bu organ isimlerinden fazlaca beslenmiş olup birçok farklı şekilde kullanılmıştır. Bu organ isimlerinin sıklık oranları açısından da bu makale de el ve ayak organ isimlerinin geçtiği deyimler incelenmeye uygun görülmüştür.

Sözlük ise söz varlığını içerisinde barındıran kelime listesi kitabıdır. Bu çalışmada da kullanılacak sözlükler yukarıda tanıtıldı.

1.1. Söz Dizimi ve Eş Dizimlik

Yan yana dizilen kelimeler ya yargı bildirerek cümleyi ya da varlık, kavram ve hareketleri karşılayarak kelime gruplarını meydana getirir. Bu diziliş, belirli kurallara dayalı bir diziliştir. Kurallar dillere göre farklılıklar gösterse de diller arasında söz dizimi yapıları bakımından bazı ortaklıklar ve benzerlikler bulunabilir. Bu oranı, o diller arasındaki köken ilişkilerinin derecesine göre değişmektedir. Hatta aralarında hiç ilişki olmadığı kabul edilen diller arasında bile birtakım evrensel ortaklıklar görülebilir. Bütün bunlara rağmen her dil az veya çok farklı bir söz dizimi yapısına sahiptir (Karahan 2014:9). Söz dizimi sözcük gruplarından oluşur.

Türkçede sözdiziminin en belirgin özelliği, kelime gruplarında ve cümlede ana unsurun genellikle sonda bulunmasıdır. Bu özellik, Türkçeyi diğer birçok dilden, mesela Hint-Avrupa dillerinden ve Arapçadan ayırır, Moğolca, Mançu-Tunguzca gibi bugün köken birliği tartışılan bazı dillere yaklaştırır (Karahan 2014: 9). Asıl unsurun sonda bulunması özelliği Türkçeyi diğer diller yanında ayrıcalıklı ve kolay anlaşılır kılar.

“Sözdizimi”nin konusu, yargısız bir anlatım birimi olan kelime grupları ile yargılı bir anlatım birimi olan cümlenin yapısı, işleyişi, görevleri ve anlam özellikleridir. Cümlelerin bağlanma şekilleri ile bağlanan cümleler arasındaki şekil ve anlam ilişkileri de sözdiziminin konusudur (Karahan 2014: 9). Cümlenin şekli ve anlamsal yapılarının tamamı söz diziminin konusudur.

Söz dizimi başlığı altında incelenmesi gereken bir konuda eş dizimliliktir. Deyimler gibi kalıplaşma göstermeyen ancak bir araya gelmeleri veya bir arada bulunmaları bakımından alışkanlık gösteren biçimbirim birlikteliğine eşdizimlik (collocation) denmektedir. Bir biçimbirimin kullanım sıklığı gösterdiği diğer biçimbirimlerin onun eşdizimlisi olarak kabul edilmesi sebebiyle eşdizimlik ve kullanım sıklığı, yakın kavramlardır.

Kavramı ilk kullanan Firth'e göre eşdizimlik, kelimenin içerisinde yer aldığı cümleden soyutlanan ve kelimenin anlamsal tanımından ayrılan bir anlamlandırma işidir. Gece (night) ve karanlık (dark) örneğini vererek durumu açıklayan Firth, eşdizimliliğin kelimenin birlikte kullanıldığı diğer kelimeler ile alakalı olduğunu ileri sürmektedir (Firth 1957: 123). Firth'in 1957'deki çalışmasında erkek (man) kelimesinin eşdizimlisinin yaşlı (old) olduğunu fakat genç (young) olmadığı belirtmekte; bununla birlikte insan (person) kelimesinin ise hem yaşlı hem de genç eşdizimlilerine sahip olabildiğini vurgulamaktadır (1957: 195). Kelime birlikteliği olarak nitelendirilebilecek olan bu durum Fernandez'e göre bir dilde sıklıkla veya tesadüfen daha sık bir araya gelen kelime birleşmeleridir. Diğer bir ifadeyle, bir şeyleri söylemenin uzlaşım sal yollarına karşılık gelen iki veya daha fazla kelimedenden oluşan bir ifadedir (Fernandez 2009: 2). Eşdizimliliğin temel noktası iki sözcüğün birbirine ihtiyaç duymasıdır.

Martyńska, kelimelerin birlikte var olması olarak tanımladığı eşdizimlik konusunda kelime anlamının bir kısmının, başka bir kelime ile bir araya getirilmesi ile oluşacağını belirtmektedir. Sözcüksel yaklaşımı savunan dilbilimciler, bir kelimenin anlamının eşdizimlisi olduğu kelimeler tarafından belirlendiğini iddia eder (Martyńska 2004: 2). Anlam bütünlüğü oluşması için eşdizimli sözcüklerin bir arada olması gerekir.

Eşdizimlik, çok soğuk (very cold) gibi serbest birleşmelerden çok daha sınırlı ve soğuk bir duş almak (get the cold shoulder) gibi deyimlerden daha az sınırlı olan acı soğuk (bitterly cold) ya da cinayet işlemek (commit murder) ifadeleri gibi kelime birleşmeleri olarak bilinmektedir (Leśniewska 2006: 95). Ghazali'ye göre sınırlandırılmamış, yarı sınırlı ve sınırlı eşdizimliler, serbest kelime birleşmelerinden

ayrılan belirli özelliklere sahiptir. Ona göre İngilizceyi anadil olarak konuşan biri, beyaz süt (white milk) değil beyaz boya (white paint); ateşli karşılama (hot greeting) değil sıcak karşılama (warm greeting) birliklerini kullanmaktadır (Ghazali 2006: 3). Eşdizimlikte her ana dil kullanıcıları kendi dil öbeklerine uygun ve anlamsal uygunluğuna göre sözcük birliklikleri oluştururlar.

Eşdizimliliğin yatay (horizontal) ve dikey (vertical) ekseninde olmak üzere iki boyutuna dikkat çeken Gitsaki'ye göre sözlüksel birimlerin dizimsel (syntagmatic) ve örneklemsel (paradigmatic) ilişkileri, söz konusu eksenleri belirlemektedir. Dilin yatay eksenini, dizimseldir ve kelimenin diğer kelimelerle birleşebilme yeteneğini gösterir. Örneklemsel eksen ise dikeydir ve aynı sınıfa ait olan, birbirini yerine değiştirilebilir olan kelime takımlarını içerir. Örneğin John elma yedi cümlesinde elma kelimesi portakal, sandviç, biftek, çikolata, kek vb. kelimelerle örneklemsel; yemek ve John kelimeleriyle dizimsel ilişki kurmaktadır (Gitsaki 1996: 114). Örneklemsel eksen aynı türde sözcüklerle yer değiştirilebilir olan iken dizimsel olan ise değiştirilemez olandır.

Bir kelimenin eşdizimlilerinin belirlenmesi konusunda iki görüşün ağırlık kazandığı görülmektedir. Sıklık temelli yaklaşım ve kelime seçimi yaklaşımı olarak adlandırılan görüşlerin odak noktasında hedef kelimenin eşdizimlisi olan kelimelerin kullanım sıklığına göre mi yoksa anlamsal ilişkilere göre mi belirleneceği hususu bulunmaktadır. Eşdizimlik çalışmalarının önemli isimlerinden biri olan Nesselhauf'a göre, bu kavram belirli bir mesafedeki kelimelerin birliklikliği şeklinde nitelendirilmekte ve genellikle sık olan ve sık olmayan birliklikle arasındaki ayrım olarak değerlendirilmektedir. Bu tür bir görüş istatistik odaklı yaklaşım (statistically oriented approach) veya sıklık temelli yaklaşım (frequency-based approach) olarak adlandırılmaktadır. Diğer taraftan eşdizimlik, tamamen olmasa bile yaygın olarak birlikte bir dereceye kadar tespit edilmiş kelime birlikliğinin bir türü olarak görülmektedir. Bu görüş, literatürde, anlam odaklı yaklaşım (significance oriented approach) veya kelime seçimi temelli yaklaşım (phraseological approach) olarak adlandırılmaktadır (Nesselhauf 2005: 11-12). Eşdizimlikte en önemli unsurlardan biri sözcükleri birlikte kullanım sıklığıdır.

Eşdizimliliğin kullanım sıklığı veya anlamsal odaklı olarak kelime seçimi yoluyla belirlenmesinde yazılı metin çalışmalarının önemi büyüktür. Bununla ilgili Logar vd., eşdizimliliğin özgün örneklerin daha gerçek olduğu metin temelli (corpus-based) çalışmaları gerektirdiğini belirtmektedir (Logar 2014: 49). Söz konusu çalışmalarda kullanım birliklikliği gösteren en az iki kelimedenden meydana gelmiş ifadeler, başta deyimler olmak üzere, atasözleri ve kalıplaşmış sözlerle karıştırılabilir. Çetinkaya, bu birlikliklerin deyim, atasözü ve kalıp sözlerden farklı olarak köpek ve havlamak, kitap ve okumak örneklerinde görüldüğü üzere daha esnek nitelikteki yapılar içerisinde de yan yana gelebileceğini vurgulamaktadır (Çetinkaya 2009: 197). Ördem, Çetinkaya'dan farklı olarak eşdizimliliğin tamamen serbest bir şekilde iki kelimenin (kitap okumak gibi) bir araya gelmesinden oluşabileceği gibi hiçbir şekilde serbestliğe izin vermeyecek kalıplaşmış bir eşdizimlik (uğurlu gelmek gibi) şeklinde de meydana gelebileceğini savunmaktadır. Eşdizimlik süresiz bir birleşimden ziyade kelimelerin kullanımının sürekliliğine vurgu yapar (Ördem 2013: 908). Eşdizimlik deyim ve atasözü gibi kalıplaşmış ifadelerden farklıdır.

Mantıksal ve anlam bilimsel seçme kuralları zemininde bir araya gelen iki veya daha fazla kelimenin eşdizimsel kullanımında dil bilgisi ve söz diziminin dışında kelimelerin sıklıkla birlikte kullanımları sonucu oluşan eşdizimsel sınırlılıklarının (collocation restrictions) da belirleyici olduğu görülür (Doğan 2015: 70). Firth'e (1968) göre

bir kelimenin eşdizimlikleri o kelimenin diğerleriyle alışlagelmiş ya da sıklık gösteren kullanımlarıdır; bununla birlikte bir kelimenin ya da birimin eşdizimliliği sadece bitişiklik ya da aynı dizimde yer almak değildir, eşdizimlik karşılıklı birbirini gerektirme ilişkisidir (Doğan 2015: 71). Eşdizimlikte sözcükleri bir araya gelmesi bazen tesadüfi bazen de anlamsal uyum gerektirdiği içindir.

Biçimbirimlerin birlikte kullanımını ve birliktelik ilişkisini bildiren bir kavram olan eşdizimlik, bahsi edildiği gibi pek çok çalışmada kelime birleşmesi ya da kelime birlikteliği olarak geçmektedir. Bir kelimeyi cümlede anlamca tamamlayan, yan yana geldiklerinde belirli bir anlam alanına işaret eden eşdizimlik, hedef kelime kullanıldığında diğerini çağrıştıran seçimlik ilişki şeklinde tanımlanabilmektedir. Örneğin araba kelimesinin anlamını tamamlayan ve birlikte kullanımları durumunda belirli bir anlam ya da kavram alanına işaret eden eşdizimlikleri arasında sürmek, kullanmak, teker gibi kelimeler yer almaktadır. Bu kelimeler yerine uçmak, yemek, balkon gibi başkaları teklif edilemez, çünkü bir arada bulunmaları ve belirli bir nesne ya da fiili kodlamaları imkânsıza yakındır. Bunun gerçekleşmesi için kullanıcılar tarafından tanımlanmış yeni anlamlara ve zamana ihtiyaç vardır. Eşdizimlik yalnızca kelime birleşmesi olarak görülemez. Bir cümlede belirli bir anlamı karşılamak üzere bir araya gelmiş kelimeler grubu (çay içmek, ilaç almak, yazı yazmak, bilgisayar kullanmak vs.) karşılıklı ihtiyaç ilişkisi içinde bulunurlar. Çay kelimesi, aynı cümlede içmek, demlemek, koymak türünden sık kullanıldığı bir başka kelimeye ve hatta fiile ihtiyaç duymaktadır. (Hirik 2017:722). Yan yana gelerek birlikte kullanılan sözcükler birbirini çağrıştırmalıdır.

Bu bilgilerin ışığında eşdizimlik konusu söz dizimi konusunu da kapsadığı ve eş dizimliliğin söz öbeklerinin deyimleşme yolundaki ifadeleri olduğu yani eş dizimlilik tam olarak deyim değildir. Bundan yola çıkarak Ahmet Turan Sinan'ın Deyim söz varlığı kitabındaki söz dizimi tasnifi esas alınarak deyimlerin tasnifi yapılmıştır. Tasnifi yapısal ve çok az da olsa anlamsal bağlamda ve yer yer de eş dizimlik açısından incelenecektir.

1.2. Kelime Grupları

Deyim yapılarında görev alan birçok kelime birbirleri ile ekli veya eksiz bağlanarak yeni bir anlamı karşılamaktadır. Bu dil birliklerini oluşturan kelimelerden en az birisi anlam kaymasına uğrayıp kalıplaşmaktadır. Türkçedeki deyimlerin yapısında ilk dikkati çeken husus deyimlerin ya bir cümle şeklinde olması veya birden fazla kelimenin bir anlam bütünlüğü çerçevesinde kullanılması ile oluşan kelime grupları biçiminde olmalarıdır. Cümle biçiminde olmayan Türkçe deyimler yapı bakımından kelime gruplarından oluşmaktadır. Bu deyimler; isim tamlaması, sıfat tamlaması, tekrar grubu, kısaltma grubu, edat grubu, bağlama grubu, birleşik fiil grubu gibi kelime gruplarından meydana gelmektedir (Sinan 2015: 98).

1.2.1. İsim Tamlaması

İyelik ekli bir isim unsurunun, iyeliğin işaret ettiği bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubudur. Bu kelime grubunda iki isim unsuru aitlik, içinde bulunma, sınırlandırma, belirtme vb. anlam ilgileri çerçevesinde birbirine bağlanır (Karahana 2014: 42).

1.2.1.1. Belirtili İsim Tamlaması

Tamlayan ve tamlanan öğelerinden ilkinin ilgi eki, ikincisinin iyelik üçüncü kişi eki aldığı kelime grubudur (Karahana 2014: 42).

1.2.1.2. Belirtisiz İsim Tamlaması¹

Tamlayan ve tamlanan ögelerinden ilkinin yalın durumda olduğu, ikincisinin iyelik üçüncü kişi aldığı kelime grubudur. Genellikle varlıkların, nesnelere ve yerlerin adları bu yapıda kurulur (Karahan 2014: 44).

Ayak bağı	ÖAA, s. 600	Kişinin bir yere ayrılmasına ya da yaptığı işi bırakmasına engel olan şey.	İsim tamlaması
Ayakbastı parası	ÖAA, s. 600	Bir yere dışarıdan gelen insan ve eşyadan alınan vergi.	İsim tamlaması
Ayak divanı	ÖAA, s. 600	Olağanüstü durumlarda o anda bulunulan yerde toplanan kurul.	İsim tamlaması
Ayak işi	ES, s. 147	Şuraya, buraya gidilerek yapılan getir götür işi.	İsim tamlaması
Ayak kirası	ES, s. 147	Bir yere gönderilen kimseye verilen bahşiş.	İsim tamlaması
Ayak patırtısı	ES, s. 147	Sözle yapılan tehditleri anlatmada kullanılır.	İsim tamlaması
Ayak kavafı	ÖAA, s. 601	Şurada, burada kendisiyle ilgili olmayan çok ve gereksiz şeyler konuşan.	İsim tamlaması
Ayak oyunu	ÖAA, s. 601	Gizli ve aşağılık çalışmalarla gerçekleştirilen düzenbaz işi, entrika.	İsim tamlaması
Ayak satıcısı	ÖAA, s. 602	Gezerek mal satan kimse.	İsim tamlaması
Ayak sesi	ES, s. 147	Yürürken ayakların çıkardığı ses.	İsim tamlaması
Ayak takımı	ÖAA, s. 602	Bilgisizlikleri, görgüsüzlükleri ve yararlı bir iş göremeyişleri dolayısıyla toplum içindeki durumları aşağı düzeyde olan kişiler.	İsim tamlaması
Ayakucu	ES, s. 147	Yatılan bir yerin ayak uzatılan yönü.	İsim tamlaması
Ayaküstü (üzeri)	ÖAA, s. 602	Ayakta durarak, ayakta olarak.	İsim tamlaması
El alışkanlığı	ES, s. 412	Bir iş ya da eylemin birçok kez yapılması sonucu kazanılan özellik.	İsim tamlaması
Elinin (ölünün) körü	ÖAA, s. 760	Kes şu soruları artık, kötü bir şey söyleyeceğim şimdi!	İsim tamlaması
El kapısı	ÖAA, s. 763	1) Bir kızın gelin gittiği ev. 2) Genellikle başkalarının evi, yurdu.	İsim tamlaması
El kesesi	AP, s. 329	Başkalarının parası.	İsim tamlaması
El kiri	ÖAA, s. 763	Elde kalmayan, kolayca vazgeçilebilen şey, para.	İsim tamlaması
El peşrevi	ES, s. 416	(Argo) El ile yapılan sarkıntılık.	İsim tamlaması
El şakası	ÖAA, s. 764	Güldürmek ya da kızdırmadan tedirgin etmek için bir kimseye elle yapılan ilişme.	İsim tamlaması
El yatkınlığı	ÖAA, s. 765	Eli işe alışmış olma durumu.	İsim tamlaması
El yazısı	ÖAA, s. 765	Bir kimsenin kendi eliyle yazdığı.	İsim tamlaması
El yazması	ÖAA, s. 765	Basma olmayıp yazma olan (kitap vb.).	İsim tamlaması
Şeytanın art ayağı	ÖAA, s. 1059	Çok kurnaz ve afacan.	İsim tamlaması
Ver elini (falan yer)	ÖAA, s. 1096	Haydi falan yere (gittim ya da gideceğim).	İsim tamlaması

¹ Bu çalışmada yer alan deyimler gösterilirken "ÖAA: Ömer Asım Aksoy 1965, MH: Mehmet Hengirmen 2007, İP: İsmail Parlatur 2007, AP: Ali Püsküllüoğlu 1995, ES: Ertuğrul Saraçbaşı 2010 kısaltmaları kullanılmıştır.

1.2.2. Sıfat Tamlaması

İsmi niteleyen ya da belirten kelime ya da kelime gruplarının isimlerle kurdukları kelime gruplarıdır (Karahan 2014: 48).

Ağır ayak	MH, s. 49	1) Tembел, ağır hareket eden, vurdumduymaz. 2) Doğumu yaklaşmış kadın.	Sıfat tamlaması
Ağır elli	ÖAA, s. 534	1) Yavaş iş yapan, çabuk iş yapmayan, yapamayan. 2) insana vurunca çok acıtan.	Sıfat tamlaması
Art elden	ÖAA, s. 585	Bir yandan kişiyi oyalarken öbür yandan ondan habersiz.	Sıfat tamlaması
Ayaklı canavar	ÖAA, s. 601	Yürümeye başlayıp eline geçirdiği her şeye zarar veren çocuk.	Sıfat tamlaması
Ayaklı gazete	ES, s. 149	Her şeyden haberi olan kimse.	Sıfat tamlaması
Ayaklı kütüphane	ÖAA, s. 601	Çok şey okumuş ve öğrenmiş olan, sorulan her şeye cevap verebilen bilgin.	Sıfat tamlaması
Ayaklı meyhane	ES, s. 149	Seyyar içki satıcısı.	Sıfat tamlaması
Bin bir ayak	ES, s. 213	Çok kalabalık.	Sıfat tamlaması
Bir el	ES, s. 221	Tabanca ile bir kez ateş etmek.	Sıfat tamlaması
Bir elden	İP, s. 189	1) Tek kişinin tarafından. 2) Aynı merkezden.	Sıfat tamlaması
Çarpık ayak	AP, s. 237	Uğursuz (kimse).	Sıfat tamlaması
İki ayaklı eşek	ES, s. 639	İncelikten yoksun, kaba kimse.	Sıfat tamlaması
İkinci elden	ES, s. 644	Dolaylı, aracılı olarak.	Sıfat tamlaması
Kelek ayak	AP, s. 537	Uygunsuz davranış, kötü tutum, dalavere, hile.	Sıfat tamlaması
Tek elden	İP, s. 827	Bir yerin veya bir merkezin kumanda ve yönetimi altında olarak.	Sıfat tamlaması
Tez elden	ÖAA, s. 1073	Çarçabuk.	Sıfat tamlaması
Uzun elli	ES, s. 1148	Fırsat buldukça hırsızlık yapan.	Sıfat tamlaması
Üç ayak	AP, s. 771	Darağacı.	Sıfat tamlaması
Yad el	ES, s. 1174	Gurbet.	Sıfat tamlaması
Yalın ayak, başı kabak	ÖAA, s. 1104	Ayağında ve başında giyecek olmada, üstü başı perişan.	Sıfat tamlaması tekrarı ile
Yedi kat el (yabancı)	ES, s. 1200	Hiçbir yakınlığı bulunmayan, yabancı.	Sıfat tamlaması

1.2.3. Kısaltma Grupları

Kelime gruplarıyla cümlelerin kısalıp yıpranması ve kalıplaşma ile ortaya çıkan gruplardır: baş başa, baş üstüne, eller yukarı (kalksın), günaydın (olsun), güle güle (gidiniz), o gün bugün, omuz omuza, yan yana, yüz yüze gibi. Bu grupların herhangi bir kuralı olmamakla birlikte genellikle iki isim unsurundan oluşur (Karahan 2014: 79).

Kısaltma grupları, kelime grupları ve cümlelerden yıpranma ve kalıplaşma yoluyla ortaya çıkan gruplardır. Bu gruplar genellikle isim-fiil, sıfat-fiil veya zarf-fiil gruplarından kısalmış ve bunların bir kısmı kalıplaşmıştır. Kısaltma gruplarını isnat, belirtme (yükleme), yaklaşma (yönelme), bulunma, uzaklaşma ve vasıta grupları şeklinde incelemek mümkündür (Karahan 2014: 79).

1.2.4. Ayrılma Grupları

İsmi fiile bağlayan ve genellikle fiilin kendisinden uzaklaştığını, ayrıldığını belirten bir haldir. Türkçede ayrılma hali -Dan ekiyle yapılır: masadan, beyefendiden, yurttan, sepetten, evinden, okullarından, ağaçtan vb. (Vural-Böler 2012: 150).

Ayrılma hali eki ismi genellikle isme bağlar. Fakat bazen ismi isme veya edata bağladığı da olur: günlerden bir gün, onlardan biri, deminden beri, babamdan başka, yazdan sonra vb. (Vural-Böler 2012: 151).

Baştan ayağa	ÖAA, s. 628	Tamamıyla, hepsi, baştan sona kadar.	Ayrılma grubu
Elden düşme	ÖAA, s. 751	Satışı yapılan yerden değil, daha önce edinmiş olan kimseden ucuza alınan (nesne).	Ayrılma grubu
Elden ele	ES, s. 420	Bir kimsenin elinden bir diğerininkine.	Ayrılma grubu

1.2.5. İsnat Grubu

Unsurlarından çekim eki bulunmayan veya sadece birinci unsurunda iyelik eki bulunan kısaltma gruplarıdır (Karahan 2014: 80).

Ayağı cıvık	ÖAA, s. 595	Durmadan gezip dolaşan.	İsnat grubu
Ayağı karıncalı	ES, s. 142	İffetsiz kadın, fahişe, orospu.	İsimden vasıf ismi teşkil eden -lı eki ile sonlanan isnat grubu
Ayağı uğurlu	ÖAA, s. 599	Geldiği yere iyilikler getirdiğine inanılan (kişi).	İsimden vasıf ismi teşkil eden -lı eki ile sonlanan isnat grubu
Ayağı üzengide	ÖAA, s. 599	Hemen yola çıkmak üzere olan.	İsimden vasıf ismi teşkil eden -lı eki ile sonlanan isnat grubu
Eli açık	ÖAA, s. 754	Çok para harcayan, cömert.	İsnat grubu
Eli ağır	ÖAA, s. 754	1) Yavaş iş yapan, çabuk iş yapmayan, yapamayan. 2) İnsana vurunca çok acıtan.	İsnat grubu
Eli bayraklı	ÖAA, s. 755	Şirret, edepsiz, kavgacı olarak tanınmış.	İsnat grubu
Eli bol	ÖAA, s. 755	1) Elinde iş yapmaya yarayacak çok para ve eşya bulunan. 2) İş yaparken kullanılacak gereçleri esirgemeyen.	İsnat grubu
Eli boş	AP, s. 320	O sırada yapacak bir işi bulunmayan.	İsnat grubu
Eli (eline) çabuk	ÖAA, s. 755	Çabuk iş yapan.	İsnat grubu
Eli dar (darda).	ÖAA, s. 756	Para sıkıntısı içinde olan.	İsnat grubu
Eli geniş	ES, s. 425	Cömert.	İsnat grubu
Eli hafif	ÖAA, s. 756	Acıtmadan iğne yapan, diş çeken (doktor, dişçi).	İsnat grubu
Eli koynunda	ÖAA, s. 757	Kimsenin işine karışmaz, sessiz.	İkinci unsuru hal eki taşıyan isnat gruplarından oluşan deyimler
Eli kulağında	ÖAA, s. 757	Olması, gerçekleşmesi çok yakın. (müezzinin ezan okumaya başlamak üzere elini kulağına götürmesinden).	İkinci unsuru hal eki taşıyan isnat gruplarından oluşan deyimler

Eli kurusun	AP, s. 322	Eli iş göremez olsun, eli tutmaz olsun anlamında bir ilenç.	İsnat grubu
Eli (elim, eliniz, elimiz, elleri) mahkûm	AP, s. 322	Vermek, yerine getirmek, yapmak zorunda.	İsnat grubu
Eli maşalı	ÖAA, s. 757	Edepsiz, kavgacı, saldırgan.	İsnat grubu
Eli pek	ÖAA, s. 761	Borcunu kolay kolay ödemeyen.	İsnat grubu
Eli sıkı	ÖAA, s. 761	Kolay kolay para harcamayan, cimri.	İsnat grubu
Eli sopalı	ÖAA, s. 761	Dayak da atan sert yönetici.	İsnat grubu
Eli şakağında	İP, s. 347	Düşünceli, kaygılı, sıkıntılı.	İkinci unsuru hal eki taşıyan isnat grubu
Eli uz	ÖAA, s. 761	Usta, becerikli, hünerli.	İsnat grubu
Eli uzun	ÖAA, s. 761	Fırsat buldukça öteberi aşırın.	İsnat grubu
Eli yatkın (bir işe)	ÖAA, s. 762	Eli o işi yapmaya alışık olan.	İsnat grubu
Eli yufka	ES, s. 427	Fakir, yoksul.	İsnat grubu
Eli yüreğinde	ES, s. 427	Kaygılı.	İkinci unsuru hal eki taşıyan isnat grubu

1.2.6. Yaklaşma Grubu

İsmi fiile bağlayan ve genellikle fiilin kendine doğru yöneldiğini, yaklaştığını belirten haldir. Yönelme hali -a ekiyle yapılır: vatana, kaleme, kapıya, sürüye, odasına, bilgilerine vb. (Vural-Böler 2012: 150).

Ayağına çabuk	ÖAA, s. 596	Bir yere alışıldan daha az zamanda gidip gelen.	Yaklaşma grubu
Eline ağır	ÖAA, s. 759	1) Yavaş iş yapan, çabuk iş yapmayan, yapamayan. 2) insana vurunca çok acıtan.	Yaklaşma grubu
Eline çabuk	ÖAA, s. 759	Çabuk iş yapan.	Yaklaşma grubu
Eline sağlık	ÖAA, s. 759	Yaptığın işe teşekkür ederim; sağ ol.	Yaklaşma grubu

1.2.7. Bulunma Grubu

İsimleri fiillere bağlar ve genellikle fiilin içinde, üstünde, üzerinde oluştuğunu belirtmek için kullanılır. Bulunma hali eki -da'dır: avda, evde, ağaçta, iptede, aklında, gözlerinde, direkte, okulumuzda, derede vb. (Vural-Böler 2012: 150).

Ayakta kalmak	ÖAA, s. 602	Oturacak yer bulamamak.	Bulunma grubu
Elde bir	ÖAA, s. 750	Kesinlikle gerçekleşecek şey.	Bulunma grubu
Elde bulunan	ÖAA, s. 750	Hazırda bulunan, var olan.	Bulunma grubu

1.2.8. Bağlama Grubu ile Kurulmuş Deyimler

Eş ögeler ve onları bağlayan bağlaçlardan oluşur: Ayşe ve Ahmet, olmak ya da olmamak. İsimleri bağlayan ile bağlacıyla, isimleri fiile bağlayan ile edatının karıştırılmaması gerekir: gece ile gündüz fakat araba ile gir vb. Birinci örnekte bir bağlama grubu varken ikincisinde bir edat grubu söz konusudur (Demir-Yılmaz 2012: 241).

Art ayağı ile kulağını kaşımak	ÖAA, s. 584	Aşağılık kişi, dersizce davranışlarla olmayacak işlere girişmek.	İle kurulmuş bağlama grubu
--------------------------------	-------------	--	----------------------------

1.2.9. Tekrar Grubu

Bir nesneyi veya hareketi karşılamak için eş görevli iki kelimenin meydana getirdiği kelime grubudur. Grupta her unsur kendi vurgusunu taşır; kelimeler arasında virgül konmaz.

Eğri büğrü, çoluk çocuk, er geç, senli benli, ezildi büzüldü, delidolu,

Vah vah, oh oh, fısıf fısıf, şırl şırl, zıp zıp, yavaş yavaş, sabah sabah,

Baka baka, gide gele, olmaz olmaz, bitmez tükenmez, demet demet, öbek öbek...

Yapılış şekillerine göre çeşitleri

a. Aynı kelimenin tekrarı: Mışıl mışıl, yavaş yavaş, koşa koşa, ılık ılık, koca koca...

b. Yakın veya eş anlamlı kelimeler: Doğru dürüst, eğri büğrü, kılık kıyafet, dayalı döşeli, güle oynaya... Okul mokul, çanta manta, halı malı...

c. Zıt anlamlı kelimeler: Bata çıka, irili ufaklı, ölüm kalım, dosta düşmana...

* Tekrarlar anlamı kuvvetlendirir; nesneye ve harekete çokluk, süreklilik ve beraberlik anlamları katar.

* Grubu oluşturan kelimeler çekim eki alabilir: evi barkı, evini barkını, sağa sola, işinde gücünde, varını yoğunu, dereden tepeden...

* Çoğunda kelimelerin yeri değiştirilemez. Eğri büğrü→büğrü eğri

* Tekrar grupları, cümlede ve kelime gruplarında isim, sıfat ve zarf olarak kullanılır (Karahan 2014: 60-61).

Ayak ayak üstüne atmak	İP, s. 128	Otururken bir bacağına ötekinin üstüne atmak.	Mastarla biten deyimlerde tekrar grubu
Ayaklar baş, başlar ayak olmak	ÖAA, s. 601	Değersiz kimseler buyurucu, değerli kimseler buyruk altında olmak.	Mastarla biten deyimlerde tekrar grubu
Ayak uçlu, baş uçlu yatmak	ES, s. 147	Atakta, ayakları bir başkasının baş koyduğu yere gelecek şekilde yatmak.	Kelime tekrarı ile oluşan tekrar grubu
Bin (bin bir) ayak bir ayak üstüne	ÖAA, s. 640	Hepsi ayakta büyük bir insan kalabalığı.	Kelime tekrarıyla oluşan tekrar grubu
El avuç açmak	ES, s. 413	Dilenmek.	Mastarla biten deyimlerde bulunan tekrar grubu
El ayak çekilmek	ÖAA, s. 749	Gece herkes evine, yerine çekilip ortada kimsecikler kalmamak.	Mastarla biten deyimlerde bulunan tekrar grubu
El ayak öpmek	ES, s. 413	Bir işi yaptırmak için şuna buna çok yalvarmak.	Mastarla biten deyimlerde bulunan tekrar grubu
El bebek gül bebek	ÖAA, s. 749	El üstünde tutulan, çok sevilen (çocuk, genç).	Tekrar edilen isimlerle oluşan tekrar grubu
Elde avuçta ne varsa	ES, s. 418	Hepsi.	Deyimin başında yer alan tekrar grubu
Eli ayağı bağlı	ÖAA, s. 754	Yapması gereken işi, engeller	Mastarla biten

olmak		yüzünden yapamaz durumda olmak.	deyimlerde tekrar grubu
Eli ayağı boşanmak	ES, s. 423	Çok korkmak.	Masterla biten deyimlerde tekrar grubu
Eli ayağı buz kesilmek	ÖAA, s. 755	Ansızın aldığı bir habere üzümlere iş yapamayacak bir durgunluk içine girmek.	Masterla biten deyimlerde tekrar grubu
Eli ayağı buz kesilmek	ÖAA, s. 755	Ansızın aldığı bir habere üzümlere iş yapamayacak bir durgunluk içine girmek.	Masterla biten deyimlerde tekrar grubu
Eli ayağı dolaşmak	ÖAA, s. 755	Telaştan, heyecandan ne yapacağını şaşırarak düzensiz, karışık iş yapmak. krş." eteği ayağına dolaşmak.	Masterla biten deyimlerde tekrar grubu
Eli ayağı düzgün	İP, s. 340	Vücutça sağlam ve kusursuz, sakat değil.	Deyimin başında bulunan tekrar grubu
Eli ayağı gevşemek	ÖAA, s. 755	Sıcaktan ya da korkudan hareket etme gücü azalmak.	Masterla biten deyimlerde tekrar grubu
Eli ayağı kesilmek	ES, s. 423	Halsiz ve mecalsiz kalmak.	Masterla biten deyimlerde tekrar grubu
Eli ayağı tutmak	ÖAA, s. 755	İş yapacak gücü bulunmak.	Masterla biten deyimlerde tekrar grubu
Eli dursa ayağı durmaz	AP, s. 321	Genellikle çocuklar için) çok hareketli, yerinde duramayan, kıpırdak.	Fiil cümlelerinde bulunan kelime tekrarı
Eli işte (aşta), gözü oynaşta	ÖAA, s. 756	İş yapar gibi görünüyor ama akli başka yerde, havai. krş. "eliyle hamur ovalar, gözüyle dana kovalar."	İkinci unsuru hal eki taşıyan isnat grup tekrarıdan oluşan deyimler
Eli kolu bağlı	ES, s. 426	Bir işi yapamaz durumda olan.	Deyimin başında yer alan tekrar grubu
Eli kolu (ayağı) bağlı olmak (kalmak)	ÖAA, s. 757	Yapması gereken işi, engeller yüzünden yapamaz durumda olmak.	Masterla biten deyimlerde bulunan tekrar grubu
Elini ayağını kesmek/çekmek	İP, s. 345	1) Bir yere uğramaz olmak, gitmemek. 2) Uğraşmamak, ilgilenmemek.	Masterla biten deyimlerde tekrar grubu
Elini eteğini çekmek	İP, s. 345	Yaptığı işle ilgisini kesmek, bir daha uğraşmaz olmak.	Masterla biten deyimlerde tekrar grubu
Elini kolunu bağlamak (bir şey birinin)	ES, s. 433	(Onu) bir şey yapamaz duruma getirmek, her işine engel olmak.	Masterla biten deyimlerde tekrar grubu
Elinle ver, ayağıyla ara	ES, s. 434	Ödünç aldığı şeyi geri vermeyi geciktirenler için söylenir.	Vasıta grubu tekrarı
Eli yüzü düzgün	ES, s. 427	Sevimli, güzel.	Deyimin başında bulunan tekrar grubu
Eli yüzü yaprak açmak	ES, s. 428	Çok zayıf olmak.	Masterla biten deyimlerde bulunan tekrar grubu
Eli yüzü düzgün	ÖAA, s. 762	Çirkin sayılmaz, güzelce.	Deyimin başında bulunan tekrar grubu
Elli ayaklı	ES, s. 435	Çalışkan, eli ayağı tutan, hünerli, işgüzar, gösterişli.	Tezkar grubu

Ön ayak olmak	İP, s. 696	Bir işe ilkin başlayıp herkesi arkasından sürüklemek.	Masterla biten deyimlerde tekrar grubu
Sıfıra sıfır, elde var sıfır (hiç)	ÖAA, s. 1034	Bu denli çalışmalar işe yaramadı. Hiçbir şey kazanılmadı.	Kelime tekrarı ile oluşan tekrar grubu
Üç ayaklı sac ayak	ES, s. 1149	Üç kişinin sıkı bir iş birliği içinde olması.	İsimlerde kelime tekrarı ile oluşan tekrar grubu

1.2.10. Sıfat-Fiil Grubu

Deyimler arasında, tamlayanı ekli veya eksiz isim, tamlananı da sıfat-fiil olan sıfat-fiil grubu yapısında kalıplaşmış deyimler de mevcuttur. Bir masterla sonlanan deyimler de cümle içinde sıfat-fiil grubu biçiminde kullanılabilir (Sinan 2015: 104).

Ayak değmemiş	AP, s. 121	İnsan ayağı basmamış (orman, yer).	Sıfat-fiil
El değmemiş	ÖAA, s. 750	Hiç dokunulmamış, kullanılmamış.	Sıfat-fiil öbeğinde
El ermez, göz görmez	ÖAA, s. 753	O iş ya da kişi ile hemen ilişki kuramazsınız. Bulduğu yer o kadar uzak ki.	Sıfat-fiil ekleriyle kalıplaşanlar
El ermez, güç yetmez	ES, s. 415	Acizlik duyulan işler, durumlar karşısında söylenir.	Sıfat-fiil ekleriyle kalıplaşanlar
Ellenmiş dillenmiş	ÖAA, s. 763	İffetsizliği herkesin dilinde.	Sıfat-fiil eklerinin kalıplaşmasıyla oluşanlar
Eli silah tutan	ES, s. 427	Silah kullanabilen.	Sıfat-fiil

1.2.11. Birleşik Fiil Şeklindeki Deyimler

Bu grupta yer alan deyimler anlam kaymasına uğrayarak kaynaşıp kalıplaşmış birleşik fiil yapısındadır. Birleşik fiil grubunu oluşturan unsurlardan biri veya tamamı kendi sözlük anlamının dışında kullanılarak anlamca kaynaşıp kalıplaşmaya uğramışlar ve zamanla deyimleşmiştir. Deyimi oluşturan isim unsuru tek olabildiği birden fazla da olabilmektedir. Bu tür deyimlerde isim unsuru yalın olabildiği gibi isim çekim eklerini de alabilmektedir (Sinan 2015: 122).

Birleşik Fiil Biçimindeki Deyimlerin Masterla Kurulması:

Master eki ile sonlanan deyimlerin yapısına bakıldığında yalın kullanım dışında isim unsurunun bütün isim çekim eklerini aldığı görülmektedir. Bu deyimlerde cümle kuruluşunda yer alan cümle unsurlarının da mevcut olduğu görülmektedir. Masterlı deyimler kullanım esnasında gerekli şahıs ve zaman eklerini alarak kullanılabilirler. Bu deyimlerin yapısında gerekli bütün cümle unsurları bulunabilmektedir (Sinan 2015: 124).

Birleşik fiil grubu biçiminde kalıplaşan bu kelime grubunda bir isim ve bir fiil unsuru bulunmaktadır. İsim unsuru önce, fiil unsuru daha sonra gelmektedir. Türk dilinin ihtiyaç duyduğu her alanda yeni birleşikler yapmaya uygun olan yapısı içinde isim ve fiil unsurları ekli ya da eksiz birleşebilmektedir. İsim unsuru isim çekim eklerini (iyelik eki+isim durum eki) bulundurabilmekte ve cümlede kullanılırken de fiil unsuru gerekli fiil çekim eklerini almaktadır. Bu biçimdeki deyimler cümlede kullanılırken; cümlelerin yüklemi de diğer unsurları da olabilmektedir (Sinan 2015: 125).

Birleşik fiil yapısında oluşmuş deyimlerin diğer birleşik fiil gruplarından farkı, ismin veya fiilin veya her ikisinin sözlük anlamı dışında bir anlamla kullanılması, böylece grubun yeni bir anlamla karşılaşmasıdır (Sinan 2015: 125).

Ayağa düşmek	İP, s. 122	1) Basitleşmek, sıradanlaşmak. 2) Bir işe ilgisiz ve yetkisiz kimseler karışmak	İsim (yönelme) - fiil
Ayağa fırlamak	İP, s. 122	Birdenbire ve hızla ayağa kalkmak, oturduğu yerden fırlamak.	İsim- (yönelme) -fiil
Ayağa kaldırmak (herkesi)	ÖAA, s. 595	Telaş ve heyecana düşürmek.	İsim- (yönelme) -fiil
Ayağa kalkmak	ÖAA, s. 595	1) Hasta iyileşip dolaşmaya başlamak. 2) Birisine saygı göstermek için oturma durumundan ayaküzeri durumuna geçmek.	İsim- (yönelme) -fiil
Ayağı alışmak (bir yere)	ÖAA, s. 595	Bir yere gidip gelme alışkanlığı edinmek.	İsim-iyelik-fiil
Ayağı (ayakları) (birbirine) dolaşmak	ÖAA, s. 595	Utancıdan, heyecandan yürüyüşünü şaşırarak.	İsim-iyelik-fiil
Ayağı düşmek (bir yere)	ÖAA, s. 595	O yer, yolu üzerinde bulunmak.	İsim-iyelik-fiil
Ayağına çağırmak	ÖAA, s. 596	Yanına gelmesini istemek.	İsim-iyelik eki-yaklaşma-fiil
Ayağına dolaşmak (dolanmak)	ÖAA, s. 596	Başkasına yaptığı kötülük, kendi başına gelmek. İş yapmakta olan birine engel olmak.	İsim-iyelik eki-yaklaşma-fiil
Ayağına düşmek	İP, s. 124	Yalvar yakar olmak, çok yalvarmak.	İsim-iyelik-yaklaşma-fiil
Ayağına geçirmek (bir şeyi)	ES, s. 143	Ayakkabı, pantolon vb. giymek.	İsim-iyelik-yaklaşma-fiil
Ayağına gelmek	ÖAA, s. 596	1) Bir kimse ya da şey, kendisinin yanına gelmek. 2) Emek çekilmeden elde edilmek.	İsim-iyelik-yaklaşma
Ayağına getirmek	İP, s. 124	Zor kullanarak veya saygıyı bir kenara bırakarak birinin yanına gelmesini sağlamak.	İsim-iyelik-yaklaşma-fiil
Ayağına gitmek (birinin)	ÖAA, s. 596	Alçak gönüllülük edip (birinin) yanına gitmek.	İsim-iyelik-yaklaşma-fiil
Ayağına üşenmek	İP, s. 124	İşinde çalışkan olmak, ayak işlerini bıkmadan ve yorulmadan sabırla yapmak.	İsim-iyelik-yaklaşma-fiil
Ayağına yatmak	ES, s. 144	(Argo) (...) imiş gibi yapmak.	İsim-iyelik-yaklaşma-fiil
Ayağını almak (birinin)	ÖAA, s. 597	Bir kimse için kötü şeyler söylemek. (gözden düşürmek amacıyla).	İsim-iyelik eki-yükleme hali-fiil
Ayağını bağlamak	İP, s. 125	Yürümesine, işine engel olmak.	İsim-iyelik eki-yükleme-fiil
Ayağını çekmek (bir yerden)	ÖAA, s. 597	Daha önce sık gittiğini bir yere artık gitmez olmak.	İsim- (iyelik) -yükleme-fiil
Ayağını çıkarmak	ÖAA, s. 597	Ayakkabısını çıkarmak.	İsim- (iyelik) -yükleme-fiil
Ayağını giymek	AP, s. 118	Ayakkabısını ayağına geçirmek.	İsim- (iyelik-yükleme-fiil
Ayağını kaldırmak	ES, s. 144	Hızla yürütmek.	İsim-iyelik-yükleme-fiil
Ayağını kaydırmak	ÖAA, s. 598	Bir yolunu bulup işinden uzaklaştırmak.	İsim-iyelik-yükleme-fiil

(ayağının altına karpuz kabuğu koymak).			
Ayağını kesmek (bir yerden)	ÖAA, s. 598	1) Bir yere gitmez olmak. 2) Başkasını bir yere artık uğramaz hale getirmek.	İsim-iyelik-yükleme-fiil
Ayağını sürümek	AP, s. 119	1) Bir yerden gitmek üzere bulunmak. 2) Bir işi ağırdan almak ya da gisiş işini, bir yerden uzaklaşmayı geciktirmek. 3) Ölümü yakın, ölmek üzere olmak. 4) İnanışa göre, bi kimsenin bir yere gelmesi, ardından art arda başkalarının da gelmesine yol açmak.	İsim-iyelik-yükleme-fiil
Ayağını sürmek	ÖAA, s. 599	1) Bir yerden uzaklaşmak üzere bulunmak. 2) Ölmek üzere olmak. 3) Bir yerden uzaklaşmayı geciktirmek. 4) Halk inanışına göre bir kimsenin gelmesi, ardından başkalarının da gelmesine yol açmak.	İsim-iyelik-yükleme-fiil
Ayağını vurmak (ayakkabı)	ÖAA, s. 599	Ayakkabı ayağını yara etmek.	İsim-iyelik-yükleme-fiil
Ayak basılmamış	ES, s. 146	İnsanın ayağının değmediği yerler için söylenir.	Sıfat-fiil
Ayaklarına kapanmak	İP, s. 129	1) Yalvar yakar olmak, yerlere kadar eğilerek özür dilemek. 2) Af dilemek.	İsim-iyelik-yaklaşma-fiil
Ayakta tutmak	ÖAA, s. 602	Yıkılmamasını, bozulmamasını, sürüp gitmesini sağlamak.	İsim-bulunma hal eki-fiil
Ayakta uyumak	İP, s. 130	1) Aşırı dalgın veya yorgun olma. 2) Yapılan işin veya oynanan oyunların farkına varmamak.	İsim-bulunma-fiil
Baş elde iken	ÖAA, s. 618	Sağ iken, ölmeden.	Zarf-fiil
Elde etmek	ÖAA, s. 750	1) Bir şeye herhangi bir yolla sahip olmak. 2) Yansız ya da başkasına bağlı olan bir kimsenin kendinden yana olmasını sağlamak.	İsim-bulunma-fiil
Elde kalmak	ÖAA, s. 750	1) Bir mal, isteklisi bulunmadığından satılmayıp durmak. 2) Harcanandan artmış olarak durmak.	İsim-bulunma eki-fiil
Elden almak	ES, s. 419	Aracısız olarak, doğrudan doğruya sahibinden almak.	İsim-uzaklaşma-fiil
Elden çıkarmak	ÖAA, s. 751	Satmak.	İsim-uzaklaşma-fiil
Elden çıkarılmak (bir şey)	AP, s. 315	Satılmak.	İsim-uzaklaşma-fiil
Elden çıkmak	ÖAA, s. 751	Satılmak.	İsim-uzaklaşma-fiil
Elden düşürmek	ES, s. 420	Az kullanılmış olmak ve sahibinin elinden ucuza alınmak.	İsim-uzaklaşma-fiil
Elden geçmek	ES, s. 420	1) (Onu) onarmak, düzeltmek. 2) (Onu) incelemek, kontrol etmek.	İsim-uzaklaşma-fiil
Elden geçirmek	ÖAA, s. 751	1) Sayısı çok şeyleri tek tek ele alıp ne durumda olduklarını yoklamak. 2) Bir şeyi inceleyip düzeltilecek yerlerini düzeltmek, onarmak.	İsim-uzaklaşma-fiil
Elden gelmek	ES, s. 420	Yapabilmek.	İsim-uzaklaşma-fiil
Elden gitmek (bir şey)	ÖAA, s. 751	Bir şey yitirilmiş olmak, o şeyden yoksun kalınmak.	İsim-uzaklaşma-fiil

Elden kaçırmak	İP, s. 337	Alınması gereken bir şeyi alamamak, elde edilebilecek bir şeyden türlü sebeplerle yararlanamamak.	İsim-uzaklaşma-fiil
Elden kaçmak	İP, s. 337	1) Elde edememek veya tutamamak. 2) Fırsatı kaçırmak.	İsim-uzaklaşma-fiil
Elden vermek	ES, s. 420	Aracısız olarak, doğrudan doğruya sahibine vermek.	İsim-uzaklaşma-fiil
Elde olmak (olmamak)	ÖAA, s. 751	Yapabilir olmak.	İsim-bulunma-fiil
Elde tutmak	İP, s. 337	Bir malın sahibi olmak, onu mülkiyeti altına bulundurmak.	İsim-bulunma-fiil
Ele almak	ÖAA, s. 752	1) Üzerinde çalışmaya, uğraşmaya başlamak. 2) Kötü yanlarını belirterek eleştirmek. 3) Bir kimseyi iyice dövmek.	İsim-yaklaşma-fiil
Ele bakmak	İP, s. 337	1) Başkalarının yardımına muhtaç olmak. 2) Avuç içindeki çizgilere bakıp kişinin geleceğini okumak, el falına bakmak.	İsim-yaklaşma-fiil
Ele geçirmek	ÖAA, s. 752	1) Kaçmakta olan kişiyi yakalamak. 2) Pek kolay bulunmayan bir şeyi edinmek.	İsim-yaklaşma-fiil
Ele geçmek	ÖAA, s. 752	1) Yakalanmak. 2) Elde edilmek.	İsim-yaklaşma-fiil
Ele gelmek	ÖAA, s. 752	1) El ile tutulabilir olmak. 2) Bebek kucağa alınabilecek duruma gelmek.	İsim-yaklaşma-fiil
Ele getirmek	ES, s. 421	Tutmak, yakalamak, tutsak etmek, ele geçirmek.	İsim-yaklaşma-fiil
Ele vermek	ÖAA, s. 754	Suçluyu, arayana haber vermek ya da teslim etmek.	İsim-yönelme-fiil
Eli bollaşmak	ES, s. 424	Para sıkıntısından kurtulmak, eline çok para geçmek.	İsim-iyelik-fiil
Eli boşalmak	ES, s. 424	O sırada yapacak bir işi olmamak.	İsim-iyelik-fiil
Eli değmek	İP, s. 341	Çalışmaya başlamak, bir şey yapmaya vakit ve fırsat bulmak.	İsim-iyelik-fiil
Eli ermek	ES, s. 425	Bir iş yapmaya zaman ve fırsat bulmak (bulamamak).	İsim-iyelik-fiil
Eli ferahlamak	ES, s. 425	Paraca sıkıntısı kalmamak.	İsim-iyelik-fiil
Eli genişlemek	ÖAA, s. 756	Bolca paraya kavuşmak.	İsim-iyelik-fiil
Eli gitmek	ES, s. 425	Bir şeyi tutmak, kavramak istemek.	İsim-iyelik-fiil
Eli kırılmak	İP, s. 342	Eli, işe yatkın bir duruma gelmek, elinden iş çıkmaya başlamak.	İsim-iyelik-fiil
Elinden almak (bir şeyi, birisi)	ES, s. 429	Birinin sahip olduğu bir şeyden yoksun bırakmak.	İsim-iyelik-ayrılma-fiil
Elinde büyümek	İP, s. 342	1) Birinin gözetiminde büyütülmek, bakılmak. 2) Eğitilmek, bilgi, görgü ve terbiye sahibi olmak, yetiştirilmek.	İsim-iyelik-bulunma-fiil
Elinde kalmak	ÖAA, s. 757	Bir şeyi satmak istediği halde satamamak, elinden çıkarmayı başaramamak.	İsim-iyelik-bulunma-fiil
Elinde tutmak	İP, s. 342	1) Başkalarına vermemek, kendi elinde bulundurmak. 2) Kıymetli bir malı satmayı bekletmek.	İsim-iyelik-bulunma-fiil
Elinden çekmek (birinin)	ES, s. 429	Birinden çok bıkmak; onun yüzünden eziyet çekmek.	İsim-iyelik-ayrılma-fiil
Elinden çıkmak	İP, s. 343	1) Çok bilinen biri tarafından yapılmak. 2) Ustaca hazırlanmak üretilmek.	İsim-iyelik-ayrılma-fiil
Elinden gelmek	ÖAA, s. 758	Yapabilmek.	İsim-iyelik-ayılma-fiil
Elinden kurtulmak (birinin)	ES, s. 430	Birinden kaçmayı başarmak.	İsim-iyelik-ayrılma-fiil
Elinden tutmak	ÖAA, s.	İlerlemesine yardım etmek.	İsim-iyelik-

(birinin)	758		ayrılma-fiil
Elinde (elde) olmak (bir iş)	ÖAA, s. 758	Yapabilir olmak	İsim-iyelik-bulunma-fiil
Eline almak	İP, s. 343	1) Bir işin veya yerin yönetimini üstlenmek. 2) Bir işi kendi yapmaya başlamak.	İsim-iyelik-yönelme-fiil
Eline bakmak	ÖAA, s. 759	Ancak onun yardımıyla geçinebilir durumda olmak.	İsim-iyelik-yaklaşma-fiil
Eline doğmak (büyümüş bir çocuk, birinin)	ÖAA, s. 759	Aile dostu olarak, bu çocuğu doğduğundan beri tanımak.	İsim-iyelik-yaklaşma-fiil
Eline düşmek (birinin)	ÖAA, s. 759	Kendisine hıncı bulunan birinin egemenliği altına girmek.	İsim-iyelik-yaklaşma-fiil
Eline geçmek	İP, s. 344	1) Kazanmak, elde etmek. 2) Bir tesadüf sonucu rastlamak, bulmak. 3) Yakalamak.	İsim-iyelik-yaklaşma-fiil
Eline gelmek (birisi)	ES, s. 431	Bir kimseye, bakıp büyütülmek üzere verilmek.	İsim-iyelik-yaklaşma-fiil
Eline kalmak (birinin)	ÖAA, s. 759	Kendisine yardım edecek ondan başka kimse bulunmamak.	İsim-iyelik-yaklaşma-fiil
Eline tutuşturmak	İP, s. 344	Beklenmedik bir anda veya aniden karşısındakinin isteyip istemediğini düşünmeksizin bir şeyi eline verivermek.	İsim-iyelik-yaklaşma-fiil
Elini almak	ES, s. 432	1) Elinden tutmak, yardım etmek. 2) Büyüyüp iş görecektir, aileye katkıda bulunacak yaşa gelmek.	İsim-iyelik-yükleme-fiil
Elini oynatmak	ÖAA, s. 760	1) İşi çabuk yapmak, el hareketlerini hızlandırmak. 2) Gereken yere para vermekten çekinmemek. (bahşış vb.)	İsim-iyelik-yükleme-fiil
Elini uzatmak	ES, s. 433	Yardım uzatmak.	İsim-iyelik-yükleme-fiil
Elini yıkamak, (el yıkamak) (bir şeyden)	ÖAA, s. 761	O şeyle ilgisini kesmek, uğraşmaktan vazgeçmek.	İsim-iyelik-yükleme-fiil
Eli olmak	ÖAA, s. 761	Kötü bir işte gizli bir ilgisi, etkisi bulunmak.	İsim-iyelik-fiil
Eli yatmak (bir işe)	ÖAA, s. 762	Eli bir işe yapabilecek alışıklık kazanmak, bir işi yapacak el becerisi bulunmak.	İsim-iyelik-fiil
İki ayağını bir pabuca sokmak (koymak) (birinin)	ÖAA, s. 874	Birini, bir işi hemen yapması için çok sıkıştırmak.	Deyimleşmiş birleşik fiiller

1.3. Cümle Şeklinde Olan Deyimler

Deyimler arasında çok sayıda bir yargı anlatan yapılar da bulunmaktadır. Basit ve birleşik cümle şeklinde görülen bu deyimler, zaman zaman atasözleri ile karıştırılmıştır. Tam bir yargı taşımaları atasözleri ile karıştırılmıştır. Tam bir yargı taşımaları atasözleri ile karıştırılmalarına sebep olmuştur. Bu deyimler arasında her çeşit cümle yapısında örneğe rastlamak mümkündür (Sinan 2015: 148).

Ağanın eli tutulmaz	İP, s. 33	Varlıklı kimsenin cömertliği ve elinin açıklığı tartışılmaz.	Özne-yüklem
Allah emeklerini eline vermesin	AP, s. 67	Çok çalıştın, tanrı bunca çalışmanı, didinmeni değerlendirsin, onu boşa çıkarmasın, bu çalışmanın iyi sonucunu almanı dilerim anlamında kullanılır.	Özne-nesne-yüklem
Allah sağ eli sol ele muhtaç etmesin	İP, s. 78	Allah kimseyi kimseye, hatta en yakınlarına bile muhtaç duruma düşürmesin.	Özne-nesne-yüklem
Altın eli bıçak	İP, s. 86	Paralı ve varlıklı kimselerin elini kimse	Özne-nesne-

kesmez		bükemez.	yüklem
Atlar nallanırken kurbâğalar ayak uzatmaz	İP, s. 114	Küçükler büyüklerin yanında saygılı ve terbiyeli davranmalı.	Zarf tümleci-özne-yüklem
Ayağına bağ vurmak	İP, s. 123	Rahat çalışmasına veya iş yapmasına bir engel çıkarmak.	Dolaylı tümleş-yüklem
Ayağına bağ olmak (biri, bir durum)	ÖAA, s. 596	Bulunduğu yerden ayrılmasına ya da yaptığı işi bırakmasına engel olmak, özgürce iş yapmasına engel olan durumda bulunmamak.	Dolaylı tümleş-yüklem
Ayağına yer etmek	ÖAA, s. 597	Bir yerde, bir işte yerleşip tutunmak.	Dolaylı tümleş-yüklem
Ayağına yüz sürmek	ES, s. 144	Bir kimseye yalvarıp yakararak, bağlılığını belirtmek, aşırı saygı göstermek.	Dolaylı tümleş-yüklem
Ayağını denk almak	ÖAA, s. 597	Başkalarının kendisine yapması olanağı bulunan kötülöklere karşı uyanık ve tetikte bulunmak.	Nesne-yüklem
Ayağını denk basmak	İP, s. 125	Tetikte bulunmak, dikkatli ve uyanık davranmak.	Nesne-yüklem
Ayağının bastığı yerde ot bitmez	İP, s. 126	Gittiği veya uğradığı yere bereketsizlik ve uğursuzluk getirir.	Dolaylı tümleş-özne-yüklem
Ayağının tozunu silmeden	İP, s. 126	Uzak bir yerden veya yoldan gelir gelmez, henüz dinlenmeden ve yerleşmeden.	Nesne-yüklem
Ayağını öpeyim	İP, s. 127	Senin için istersen öleyim, yalvarırım.	Nesne-yüklem
Ayağı (ayakları) suya ermek (değmek)	ÖAA, s. 599	Gerçeğin istenip beklenen biçimde olmadığını anlayarak düş kırıklığına uğramak.	Özne-yüklem
Ayaklarını öpeyim	İP, s. 129	Senin için istersen öleyim, yalvarırım.	Nesne-yüklem
Ayakları suya ermek	ÖAA, s. 601	Gerçeğin istenip beklenen biçimde olmadığını anlayarak düş kırıklığına uğramak.	Nesne-yüklem
Başına (kafasına, eline) vur ekmeğini elinden (lokmasını ağzından) al	ÖAA, s. 622	Sessiz, zavallı, aciz, pısrık, miskin.	Zarf tümleci-nesne-dolaylı tümleş-yüklem
Bir ayağı üzengide olmak	ÖAA, s. 642	Geziye çıkmak üzere olan.	Nesne-yüklem
Bir ayaküstünde bin yalan söylemek	ÖAA, s. 643	Ayaküzeri bir konuşmalık zaman içinde birçok yalan söylemektir.	Zarf tümleci-nesne-yüklem
Bu ayaklar koktu	AP, s. 205	Bu yollar, bu hileler artık çok biliniyor, bunları kimse yutmaz.	Özne-fiil
El altında	ÖAA, s. 748	İstenildiği zaman kullanılmak üzere hazır.	Özne-yüklem
El bende	ÖAA, s. 749	Tekrarlanan oyunda başlama sırası (ya da başlama hakkı) bende.	Özne-yüklem
Elden gel (parayı)	ÖAA, s. 751	Hemen ver.	Dolaylı tümleş-yüklem
Ele alınır	AP, s. 317	Oldukça iyi durumda, işe yarar, kullanılabilir.	Dolaylı tümleş-yüklem
Ele alınmaz	ÖAA, s. 752	Çok kötü.	Dolaylı tümleş-yüklem
Ele avuca sığmaz (çocuk, genç için)	AP, s. 317	Taşkın davranışları olan, çok yaramaz, haşarı.	Dolaylı tümleş-yüklem
El elden üstündür	İP, s. 338	Bir kimse, kendisinden üstün birinin de bulunabileceğini düşünmelidir.	Özne-dolaylı tümleş-yüklem
Elimi öpene veririm	ES, s. 428	Satılacak şeyin çok değerli, çok aranan şey olduğunu anlatmada kullanılır.	Dolaylı tümleş-yüklem

Elinden kabuklu koz yenmez	ÖAA, s. 758	Çok pis, temizlik bilmez bir kişidir.	Dolaylı tümleş-özne-yüklem
Elinden uçan, kaçan kurtulmaz	ES, s. 430	1) Becerikli, işini bilir, her şeyin üstesinden gelir, açık göz. 2) İyi avcıdır.	Dolaylı tümleş-özne-yüklem
Eline su dökemez. (biri, onun)	ÖAA, s. 759	Söz konusu kişi, onun چراغی olamaz, değerce ondan çok geride.	Dolaylı tümleş-nesne-yüklem
Eline vur, ekmeğini (ağzından) al.	ÖAA, s. 759	Hasta, ya da ne yaptığını bilmez duruma getirmek.	Zarf tümleci-nesne-yüklem
Elini ayağını öpeyim	ES, s. 432	Çok yalvarırım anlamında söylenir.	Nesne-yüklem
Elini veren kolunu alamaz (birine)	ÖAA, s. 760	1) O, küçük bir yardımda bulunmak isteyen, kendi çıkarı için büyük büyük fedakârlıklara zorlar, ağır zararlara uğrattır. 2) Ona verilen şeyi geri almak olanaksızdır.	Nesne-yüklem
Elini veren parmağını eksik alır (ona)	ÖAA, s. 761	Emanet olarak aldığı bile geri vermez; ya da işe yaramaz durumuna getirir.	Nesne-yüklem
Eller yukarı	ÖAA, s. 764	Ellerini yukarı kaldırarak teslim ol!	Özne-yüklem
Ellerim yanıma gelsin	AP, s. 329	Tanrı canımı alsın ki doğru söylüyorum anlamında bir ant.	Özne-dolaylı tümleş-yüklem
Ellerim yanıma gelecek	ÖAA, s. 763	Öleceğim, öbür dünyada hesap vereceğim; doğru söylemeliyim.	Özne-dolaylı tümleş-yüklem
Ellerin dert görmesin	İP, s. 349	"Allah senden razı olsun, sağlık içinde yaşa!"	Özne-nesne-yüklem
El öpenlerin çok olsun	İP, s. 349	Bana gösterdiğin saygıyı başkaları da sana göstersiz.	Nesne-zarf tümleci-yüklem
El yakıyor	ES, s. 418	Çok pahalı anlamında kullanılır.	Nesne-yüklem
İki elim yanıma gelecek	ÖAA, s. 875	Bir gün nasıl olsa öleceğim. Öbür dünyada ceza görmemek için yalan söylememeliyim.	Özne-dolaylı tümleş-yüklem
İnsan ayağı değmemiş/basma mış	İP, s. 501	İçine insan girmemiş (yer).	Özne-yüklem
İnsan eli değmemiş/dokun mamuş	İP, s. 501	Bakımsız kalmış (yer).	Özne-yüklem
İt ayağı yemiş	ES, s. 678	Çok gezip tozanlar için söylenir.	Nesne-yüklem
Sidiği ile eli yüzü yunmuş	ÖAA, s. 1037	Aşağılık, pis adam.	Zarf tümleci-özne-yüklem

1.3.1. Masterla Biten Deyimler

Master ekiyle kurulmuş ve anlam kaymasına uğrayarak kalıplaşmış, birleşik fiil grubu yapısındaki deyimleri söz dizimi özelliklerine göre sınıflandırmak mümkündür (Sinan 2015: 134).

Ana baba eline bakmak	ÖAA, s. 572	Kendisinin kazancı olmadığından ana ve babanın vereceği para ile geçinir olmak.	Dolaylı tümleş-fiil
Analık eliyle vermek	ÖAA, s. 573	Çok az vermek.	Zarf tümleci-fiil
Arının dikenini görüp balından el çekmek	İP, s. 102	Bir işin tehlikeli ve zor yanlarını görüp ondan vazgeçmek.	Dolaylı tümleş-özne-fiil
Ayağına çelme	İP, s. 123	1) Yürüyen birinin ayakları arasına ayağını	Dolaylı tümleş-

takmak		uzatıp düşürmek veya yürütmesine engel olmak. 2) (Birin) İş yapmasına veya işinde yükselmesine engel olmak.	özne-fiil
Ayağı düze basmak	ÖAA, s. 595	Güçlüklerden kurtularak işi kolay yürütür duruma gelmek.	Özne-zarf tümleci-fiil
Ayağı ile gelmek	ÖAA, s. 596	1) Kendi isteğiyle gelmek. 2) Emek çekilmeden elde edilmeden.	Zarf tümleci-fiil
Ayağına ip takmak	ÖAA, s. 596	Bir kimseyi çekiştirmek.	Dolaylı tümleş-nesne-fiil
Ayağına kapanmak	ÖAA, s. 596	Alçalırcasına yalvarmak.	İsim-iyelik-yaklaşma-fiil
Ayağına (ayaklarına) kara su inmek	ÖAA, s. 597	Uzun süre ayakta beklemekten çok yorulmak.	Dolaylı tümleş-yüklem
Ayağına kira istemek	İP, s. 124	Nazlanmak, bir yere gitmeye üşenmek.	Dolaylı tümleş-nesne-fiil
Ayağına oturmak	E.S: 2010:143	Ayakkabı, çizme ayak ölçüsüne denk düşmek, ayağına göre gelmek.	Dolaylı tümleş-fiil
Ayağını berk basmak	ÖAA, s. 597	Direnmek.	Nesne-zarf-tümleci-fiil
Ayağının altına almak	ÖAA, s. 598	1) Çiğnercesine dövmek. 2) Yararlanabileceği şeyi hor görüp tepmek.	Dolaylı tümleş-fiil
Ayağının altında olmak (bir yer birinin)	ÖAA, s. 598	Kendisinin bulunduğu yerden çok aşağıda olmak.	Dolaylı tümleş-fiil
Ayağının altını öpeyim	İP, s. 126	Senin için istersen öleyim, yalvarırım.	Nesne-fiil
Ayağının bağıni çözmek	ÖAA, s. 598	1) (Karisını) boşamak. 2) (Birisinin) özgür davranmasını engelleyen ilişkilere son vermek.	Nesne-fiil
Ayağının pabucunu başına giymek	ÖAA, s. 598	1) Dengi olmayan birisiyle evlenmek. 2) Değersiz bir kimseye üstün değer vermek.	Nesne-dolaylı tümleş-fiil
Ayağının türabı olmak (biri ötekinin)	ÖAA, s. 599	Biri ötekine köle gibi hizmet eder, her emrini yerine getirir durumda olmak.	Nesne-fiil
Ayağı (ya da ayakları) suya ermek	AP, s. 119	Olmadığını görüp, anlayıp aklı başına gelmek, gerçekleri görür duruma gelmek.	Nesne-fiil
Ayağını yere (toprağa) basmak	ÖAA, s. 599	Hayal kurmaktan vazgeçip gerçekçi bir tutuma yönelmek.	Nesne-dolaylı tümleş-fiil
Ayağını yorganına göre (yorganına göre ayak) uzatmak	ÖAA, s. 599	Giderini gelirine uydurmak.	Nesne-dolaylı tümleş-fiil
Ayağı uğurlu gelmek	ES, s. 142	Geldiği yere bolluk, bereket, iyilik, uğur getirdiğine inanılan (kimse).	Özne-zarf-tümleci-fiil
Ayağı yerden kesilmek	ÖAA, s. 600	1) Ayağı yere değmez olmak. 2) Taşıta binip yaya yürümekten kurtulmak.	Özne-dolaylı tümleş-fiil
Ayağı yere basmak	İP, s. 127	Hayal kurmak yerine gerçekleri görüp ona göre hareket etmek.	Özne-dolaylı tümleş-fiil
Ayağıyla tuzağa düşmek	ÖAA, s. 600	Safça davranışı ve işe önem vermemesi yüzünden açık bir hile ya da tehlikenin kurbanı olmak.	Zarf tümleci-dolaylı tümleş-fiil
Ayakaltına almak	İP, s. 131	Hor görmek, ezmek, rezil etmek.	Dolaylı tümleş-fiil
Ayak altında bırakmak	AP, s. 120	Ezilmesine aldırmaz etmemek, korumamak.	Dolaylı tümleş-fiil

Ayak altında dolaşmak	AP, s. 120	Bir işe yaramadığı halde iş yapıyormuş gibi, başkalarının işine engel olacak biçimde, ortalıkta dönüp durmak.	Dolaylı tümleş-fiil
Ayak altında kalmak	ÖAA, s. 600	1) Çok gelinip geçilen yerde bulunmak. 2) Çevresince hor görülmek, kendisine karşı kötü davranılmak.	Dolaylı tümleş-fiil
Ayak atmak	İP, s. 128	1) Bir yere girmek, gitmek, uğramak. 2) İlk defa uğramak.	Nesne-fiil
Ayak bağını çözmek	ES, s. 146	Boşanmak, birbirinden ayrılmak.	Nesne-fiil
Ayak basmak	ÖAA, s. 600	Bir yere varmak.	Nesne-fiil
Ayak çekmek	İP, s. 128	Göz boyamak, avutmak.	Nesne-fiil
Ayak değiştirmek	İP, s. 128	1) Eğitim yürüyüşünde adımlarını başkalarının adımlarına uydurmak. 2) Halk şiirinde, özellikle âşıklar arası atışmalarda yeni bir kafiye düzeni oluşturmak.	Nesne-fiil
Ayak diremek	ÖAA, s. 600	Birine karşı kendi tutumundan şaşmamak.	Nesne-fiil
Ayaklar altına almak	ÖAA, s. 601	Önem verilecek şeyleri hiçe saymak, çığnemek.	Dolaylı tümleş-fiil
Ayakları dolaşmak	İP, s. 129	Yürürken heyecandan veya telaştan ayakları birbirine takılmak, bilinç dışı iyi yürüyememek.	Nesne-fiil
Ayak dolaştırmak	ÖAA, s. 601	Yürümekte olan bir işe engel çıkarmak, bir kimseyi kötü duruma düşürecek davranışta bulunmak.	Nesne-fiil
Ayakları geri geri gitmek	ÖAA, s. 601	Bir yere istemeye istemeye gitmek.	Nesne-zarf tümleci-fiil
Ayaklarına kara su inmek	ÖAA, s. 601	Uzun süre ayakta beklemekten çok yorulmak.	Dolaylı tümleş-özne-fiil
Ayaklarının ucuna basmak	İP, s. 129	Çok yavaş, sessiz, gürültü yapmamaya özen göstererek yürümek.	Dolaylı tümleş-fiil
Ayakları suya basmak	İP, s. 129	Hayal kurmak yerine gerçekleri görüp ona göre hareket etmek.	Nesne-dolaylı tümleş-fiil
Ayaklarını yerden kesmek	AP, s. 122	Bir taşıta binerek yürümekten kurtulmak.	Nesne-dolaylı tümleş-fiil
Ayak sürtmek	ES, s. 147	Sağda solda hiçbir amacı olmaksızın gezip dolaşmak.	Nesne-fiil
Ayak sürümek	ÖAA, s. 602	1) Verilen işi yapmama yolları aramak. 2) Gönderilen yere isteği ile gitmemek, gitmeyi geciktirmek.	Nesne-fiil
Ayak uydurmak	ÖAA, s. 602	Kendi gidiş ve davranışını başkasınıninkine benzetmek.	Nesne-fiil
Ayak vermek	İP, s. 130	Saz şairi geleneğinde âşıkların atışmalarında dinleyicilerden biri atışmayı başlatmak için kafiye veya uyak seçmek.	Nesne-fiil
Ayak yapmak	İP, s. 130	Birini oyuna getirmek, aldatmak veya kandırmak için hile yapmak.	Nesne-fiil
Azrail'in elinden kurtulmak (kurtarmak)	ES, s. 157	Ölümden kurtulmak (kurtarmak).	Dolaylı tümleş-fiil
Bıyıkları ele almak	İP, s. 181	1) Delikanlılık havasına veya çağına girmek. 2) Aşırı derecede kızmak, çok öfkelenmek.	Nesne-dolaylı tümleş-fiil
Bir ayağı bir yerde olmak	ÖAA, s. 642	O yere sık sık gitmek.	Dolaylı tümleş-fiil
Bir ayağı çukurda	ÖAA, s.	Çok yaşlanmış, ölümü çok yaklaşmış	Nesne-dolaylı

olmak	642	olmak.	tümleç-fiil
Cihandan el çekmek	ES, s. 291	Ölmek.	Dolaylı tümleç-nesne-fiil
Cinleri ayağa kalkmak. (cinleri başına toplanmak), (cini tepesine çıkmak), (cini tutmak)	ÖAA, s. 683	Çok sinirlenmek.	Özne-dolaylı tümleç-fiil
Çoluk çocuk elinde kalmak	MH, s. 199	Genç, tecrübesiz kimselerin yönetimi altında bulunmak.	Özne-dolaylı tümleç-fiil
Damarları ayağa kalkmak	İP, s. 275	Bir şeyi aşırı derecede istemek.	Özne-dolaylı tümleç-fiil
Delinin eline değnek vermek	İP, s. 282	Kötülük yapabilecek bir kimseye fırsat vermek, işini kolaylaştırmak.	Dolaylı tümleç-nesne-fiil
Dimdik ayakta durmak	İP, s. 301	Bütün sıkıntıları göğüsleyerek yıkılmamak.	Zarf tümleci-fiil
Dizginleri ele almak	İP, s. 307	İdareyi veya yönetimi eline geçirmek, aşırı disiplinli davranmak.	Nesne-dolaylı tümleç-fiil
Dizginleri ele vermek	İP, s. 308	Bir başkasının buyruğu altına girmek, onun yönetimini kabullenmek.	Nesne-dolaylı tümleç-fiil
Dört ayak olmak	AP, s. 294	Domalmak.	Nesne-fiil
Dört ayaküstüne düşmek	ÖAA, s. 732	Tehlikeli bir durumdan hiç zarar görmeden kurtulmak.	Zarf tümleci-fiil
Dört elle sarılmak	ÖAA, s. 732	1) Bir işi iyice benimseyerek ve eksiksiz yapma kararıyla ele almak. 2) Desteklemesinden ya da yardımından yararlanmak için bir kimse ile sıkı bağ kurmak.	Zarf tümleci-fiil
Dümeni elinde olmak	ES, s. 393	Birisini, bir işi yönetmek.	Nesne-dolaylı tümleç-fiil
Dünyadan elini eteğini çekmek	İP, s. 321	Bir kenara çekilip çevresiyle ilgisini kesmek, dünya işleriyle ilgilenmez olmak.	Dolaylı tümleç-nesne-fiil
Dünyadan geçmek/ el çekmek	İP, s. 321	Bir kenara çekilip çevresiyle ilgisini kesmek, dünya işleriyle ilgilenmez olmak.	Nesne-fiil
Ekmeğini eline almak	MH, s. 240	Çalışarak para kazanmaya ve geçimini sağlamaya başlamak.	Nesne-dolaylı tümleç-fiil
El açmak	ÖAA, s. 748	1) Başkasından para ister duruma düşmek. 2) Dilenmek.	Nesne-fiil
El almak	ÖAA, s. 748	1) Yetkinliğe ulaşan mürit, mürşit gibi işler yapmak üzere, ondan izin almak. 2) Bir sanatı öğrenmiş olan çırak, ustasından, kendi başına iş yapabilme izni almak.	Nesne-fiil
El altında tutmak	AP, s. 313	Her zaman hazır bulundurmak.	Dolaylı tümleç-fiil
El atmak (bir işe)	ÖAA, s. 749	1) Yeni bir işe başlamak. 2) Birisinin işine karışmak.	Nesne-fiil
El bağlamak	ÖAA, s. 749	Saygı göstermek için ellerini göbeği üstünde kavuşturup durmak.	Nesne-fiil
El basmak	ÖAA, s. 749	Kutsal bir şey üzerine elini koyup ant içmek.	Nesne-fiil
El birliği etmek	İP, s. 335	Hep birlikte çalışmak, hareket etmek, davranmak, dayanışmak.	Nesne-fiil
El çekmek	ÖAA, s. 749	Yapmakta olduğu bir işi artık yapmama durumuna geçmek.	Nesne-fiil
El çektirmek	İP, s. 335	Görevinden uzaklaştırmak.	Nesne-fiil
El çırpmak	ÖAA, s.	İki elin yüzünü arka arkaya birkaç kez	Nesne-fiil

	750	birbirine vurmak, alkışlamak.	
El değiştirmek (bir şey)	ÖAA, s. 750	Sahip değiştirmek, bir kişiden başka bir kişiye geçmek.	Nesne-fiil
Elden ağza yaşamak	ÖAA, s. 750	Günlük kazancı, ancak günlük harcamasına yetmek.	Dolaylı tümleş-fiil
Elden ayaktan düşmek	ÖAA, s. 750	Yaşlılık ya da hastalık nedeniyle iş yapamaz, yürüyemez olmak.	Dolaylı tümleş-fiil
Elden ayaktan olmak	ES, s. 419	Sağlığı büsbütün bozularak çalışamaz duruma gelmek.	Dolaylı tümleş-fiil
Elden ele dolaşmak (bir şey)	ÖAA, s. 751	Uyandırdığı ilgi dolayısıyla birçok kimsece alınıp bakılmak ya da kullanılmak.	Zarf tümleci-fiil
Elden ele geçmek (bir şey)	ÖAA, s. 751	Birçok sahip değiştirmek.	Zarf tümleci-fiil
El ele vermek	ÖAA, s. 753	İş birliği yapmak, güçlerini birleştirmek.	Nesne-fiil
El eliyle yılan tutmak	ÖAA, s. 753	Yapılacak güç ve tehlikeli bir işe kendisi girişmeyip başkasını ileri sürmek.	Zarf tümleci-nesne-fiil
El el üstünde oturmak	İP, s. 338	Boş gezmek, bir iş yapmadan avare avare dolaşmak.	Zarf tümleci-fiil
El ense etmek (çekmek)	ÖAA, s. 753	Güreşçi, elini yarışmacısının ensesine atıp onu çekmek.	Nesne-fiil
El etek çekilmek	ES, s. 415	Ortalıkta hiç kimse kalmamak, ıssızlaşmış sessizleşmek.	Özne-fiil
El etek çekmek (bir şeyden)	ÖAA, s. 753	O şeyle artık uğraşmaz olmaz.	Nesne-fiil
El etek (ayak) öpmek	ÖAA, s. 753	Bir işi yaptırmak için şuna buna çok yalvarmak.	Nesne-fiil
El etmek	ÖAA, s. 753	El ile "gel" işareti yapmak.	Nesne-fiil
Eli ağzına değmek (yetmek)	ES, s. 422	Ekmeğin parası kazanacak bir çağa gelmek.	Özne-dolaylı tümleş-fiil
Eli ağzına uymak	ES, s. 422	Yakışıklı ve becerikli kişi.	Özne-dolaylı tümleş-fiil
Eli ağzında kalmak	ES, s. 422	Çok şaşırarak, şaşırıp kalmak.	Özne-dolaylı tümleş-fiil
Eli akçe tutmak	ES, s. 422	Tutumlu olmak.	Özne-nesne-fiil
Eli alışmak	İP, s. 339	1) Bir işte ustalık kazanmak, eli işe yatkın olmak. 2) Herhangi bir davranışı adet edinmek.	Özne-fiil
Eli altında olmak (bir şey birinin)	ÖAA, s. 754	İstedığı zaman kullanabileceği yerde, durumda olmak.	Özne-dolaylı tümleş-fiil
Eli bollaşmak	ES, s. 424	Para sıkıntısından kurtulmak, eline çok para geçmek.	İsim-iyelik-fiil
Eli boş çevrilmek	ES, s. 424	İstedığı verilmemek.	Özne-zarf tümleci-fiil
Eli boş çıkmak	İP, s. 340	Beklentisi gerçekleşmemek, umduğunu bulamamak, başarısızlığa uğramak.	Özne-zarf tümleci-fiil
Eli boş olmak	ÖAA, s. 755	O sırada işi bulunmamak.	Özne-fiil
Eli boş dönmek	ÖAA, s. 755	Umduğunu elde edemediğinden dönmek.	Zarf tümleci-fiil
Eli boş gelmek (gitmek) (bir yere)	ES, s. 424	Bir yere armağansız gelmek (gitmek).	Zarf tümleci-fiil
Eli böğründe kalmak	ÖAA, s. 755	İş yapamaz duruma düşmek.	Özne-dolaylı tümleş-fiil
Eli ekmeğin tutmak (ekmeğini eline almak)	ÖAA, s. 756	Geçimini kazancıyla sağlayacak duruma gelmek.	Özne-nesne-fiil
Eli işe yatmak	ÖAA, s.	Eli bir işi yapabilecek alışıklık kazanmak,	Özne-dolaylı

	756	bir işi yapacak el becerisi bulunmak.	tümleş-fiil
Eli kalem tutmak	ÖAA, s. 757	Bir konu üzerine gereği gibi yazı yazabilmek.	Özne-nesne-fiil
Eli kaşık tutmak	ES, s. 426	Tüketici durumuna geçmek.	Özne-nesne-fiil
Eli (böğüründe) koynunda kalmak	ÖAA, s. 757	Çaresizlikten bir iş yapamaz durumda bulunmak.	Özne-dolaylı tümleş-fiil
Eli para görmek	ÖAA, s. 761	Daha önce kazancı yokken artık para kazanmaya başlamak, para sıkıntısından az çok kurtulmak.	Özne-fiil
Elinden bir kaza çıkmak	ÖAA, s. 758	İstemeyerek birini yaralamak ya da öldürmek.	Dolaylı tümleş-özne-fiil
Elinden geleni ardına (geri) koma (sın)	ÖAA, s. 758	Yapabileceğin bütün kötülükleri yap.	Nesne-dolaylı tümleş-fiil
Elinden geleni yapmak	ES, s. 430	Gücünün yettiğini yapmak.	Nesne-fiil
Elinden iş gelmek	ES, s. 430	Becerikli, hünerli olmak.	Dolaylı tümleş-nesne-fiil
Elinden iyi iş gelmek	AP, s. 323	Becerikli, hünerli olmak.	Dolaylı tümleş-nesne-fiil
Elinden kan çıkmak	İP, s. 343	Adam öldürmek, cinayet işlemek.	Dolaylı tümleş-nesne-fiil
Eline ayağına düşmek (sarılmak)	ÖAA, s. 759	Ayaklarına kapanıp bir dilekte bulunmak.	Dolaylı tümleş-fiil
Eline erkek eli değmemiş olmak	İP, s. 344	Bir kız hiçbir erkekle çıkmamış olmak, temiz ve namuslu olmak.	Dolaylı tümleş-nesne-fiil
Eline eteğine sarılmak	İP, s. 344	Bir iş için birine çok yalvarmak, ısrarcı olmak.	Nesne-fiil
Eline yüzüne bulaştırmak	İP, s. 345	Bir işi usulüne göre veya gerektiği gibi yapamamak, başarısız olmak, becerememek.	Nesne-fiil
Elini cebine atmak	ÖAA, s. 760	Para çıkarmaya davranmak.	Nesne-dolaylı tümleş-fiil
Elini çabuk tutmak	ÖAA, s. 760	Çabuk yapmaya çalışmak.	Nesne-zarf tümleci-fiil
Elini kana bulamak	ÖAA, s. 760	Birini yaralamak ya da öldürmek.	Nesne-dolaylı tümleş-fiil
Elini kolunu sallaya sallaya gelmek	ÖAA, s. 760	Elinde, getirmesi beklenen şey olmadığı halde ya da bitirmeye gittiği işten sonuç almaksızın gelmek.	Zarf tümleci-fiil
Elini kolunu sallaya sallaya gezmek	ÖAA, s. 760	(Ortada görünmemesi gereken kişi) hiçbir engelle karşılaşmadan, hiç kimseden korkmadan serbestçe gezmek.	Zarf tümleci-fiil
Elini kulağına atmak	İP, s. 345	Gazel veya türkü söylemek için elini kulak kepeçesinin arkasına koymak.	Nesne-dolaylı tümleş-fiil
Elinin hamuruyla erkek işine karışmak	ÖAA, s. 760	Anlamadığı, beceremeyeceği işi yapmaya kalkışmak.	Zarf tümleci-dolaylı tümleş-fiil
Elini vicdanına koyarak söylemek	ÖAA, s. 761	Doğru, tarafsız, hakça söylemek.	Zarf tümleci-fiilimsi-iyelik-yükleme-fiil
Elini yüzüne almak	ÖAA, s. 761	Birisine ricada bulunmak için utanarak kendini zorlamak.	Nesne-dolaylı tümleş-fiil
Eli yerden gökten kesilmek	ÖAA, s. 762	Hiçbir yerden yardım görememek.	Nesne-dolaylı tümleş-fiil
Eli yüreğinin	ÖAA, s.	Kötü bir sonuç çıkacak diye kaygı ile	Nesne-dolaylı

üstünde olmak	762	beklemek.	tümleç-fiil
El kaldırmak	ÖAA, s. 763	1) Oy verdiğini ya da söz istediğini elini kaldırarak belirtmek. 2) Kendisinden büyüğe eliyle vurma girişiminde bulunmak.	Nesne-fiil
El kapısına düşmek	İP, s. 348	Başkalarına veya yabancılara muhtaç olmak.	Dolaylı tümleç-fiil
El katmak (bir işe)	ÖAA, s. 763	Yapılmasına yardım etmek.	Nesne-fiil
El kazanıyla aş kaynatmak	İP, s. 348	Başkalarının hazırladığı imkanları ve ortamı kendi adına kullanarak iş çevirmek.	Zarf tümleci-nesne-fiil
El koymak (bir şeye)	ÖAA, s. 763	1) Hükümet, bir malı, bir kuruluşu buyruğu altına almak. 2) Bir yolsuzluğu ortaya çıkarma incelemesine girişmek.	Nesne-fiil
Elleri nasır bağlamak	ÖAA, s. 764	Ellerini sert, ağır işlerde uzun süre kullanmış olmak.	Özne-nesne-fiil
El ovuşturmak	ÖAA, s. 764	1) Bir kimse karşısında saygılı durum alıp buyruk beklemek. 2) Ne yapacağını ne söyleyeceğini bilememek.	Nesne-fiil
El öpmek	İP, s. 349	Yaşlıların veya saygı gösterilmesi gereken kimselerin sağ elinin üstünü önce dudağa koyarak öpmek, sonra da alna götürmek.	Nesne-fiil
El pençe divan durmak	ÖAA, s. 764	Büyük bir kimse katında, ellerini göğsü üzerinde kavuşturup ayakta durmak.	Zarf tümleci-fiil
El sallamak (bir taşıta binip ayrılanlarla kalanlar için)	ES, s. 416	Havada el sallayarak vedalaşmak.	Nesne-fiil
El sıkışmak	ES, s. 416	1) İki kişi karşılaştıklarında ya da ayırlırlarken sevgi ve saygı gereği birbirlerinin ellerini tutup hafifçe sıkmak. 2) Pazarlıkta uyuşmak.	Nesne-fiil
El sıkmak	ÖAA, s. 764	Selamlaşmak için bir kimsenin elini tutmak.	Nesne-fiil
El sunmak	ÖAA, s. 764	El uzatmak, yaklaşmak istemek.	Nesne-fiil
El tazelemek	ÖAA, s. 765	Bir işte yorulan kimse yerine başka birini getirmek.	Nesne-fiil
El tutmak	ES, s. 417	Bir iş vakit almak, uzun sürmek.	Nesne-fiil
El ucuyla vermek	ÖAA, s. 765	Çok az vermek.	Zarf tümleci-fiil
El uzatmak	ÖAA, s. 765	1) Dokunmaya, almaya kalkışmak. 2) Yardım etmek.	Nesne-fiil
El üstünde tutmak	İP, s. 350	Herkes tarafından çok sevmek ve takdir edilmek.	Dolaylı tümleç-fiil
El üstünde tutulmak. (ellerde gezmek) (bir kimse)	ÖAA, s. 765	Bir kimseye çok sevgi, saygı gösterilmek.	Dolaylı tümleç-fiil
El vermek	ÖAA, s. 765	Mürşit, artık yetişmiş olan müridine mürşitlik izni vermek.	Nesne-fiil
El vurmak	ES, s. 417	1) Birini çağırmak ya da alkışlamak için ellerini birbirine vurmak. 2) Elle dokunmak.	Nesne-fiil
El vurup etek silkmek	ÖAA, s. 765	Uğraştığı bir işi kesin olarak bırakmak.	Zarf tümleci-nesne-fiil
El yıkamak (bir işten)	ÖAA, s. 766	Yapmakta olduğu bir işi artık yapmama durumuna geçmek.	Özne-fiil

El yumak (bir işten)	ES, s. 418	El çekmek, bırakmak, ilgisini kesmek.	Özne-fiil
Eşeğe binmeden ayaklarını sallamak	AP, s. 338	Bir işin daha başındayken, iş olmuş bitmiş, gerçekleşmiş gibi sevinmek.	Zarf tümleci-özne-fiil
Eteği ayağına dolaşmak	ÖAA, s. 772	İvmesinden, heyecanından, şaşkınlıktan, karışık iş görmek.	Özne-dolaylı tümleş-fiil
Geceyi ayakta geçirmek	ES, s. 485	Tüm geceyi yatağa girmeden, başka bir işle meşgul olarak hiç uyumadan geçirmek.	Nesne-zarf tümleci-fiil
Gururunu ayaklar altına almak	İP, s. 422	Her türlü fedakârlığı göze alıp taviz vermek, ilkelerden vazgeçmek.	Nesne-dolaylı tümleş-fiil
Güvendiği dal elinde kalmak	İP, s. 432	Yardım, destek veya katkı beklediği kimselerden herhangi bir iyilik gelmemek.	Özne-dolaylı tümleş-fiil
İki ayak da obadan almak	ÖAA, s. 874	Bir yere gitmeye çok istekli olmak.	Nesne-dolaylı tümleş-fiil
İki eli böğründe kalmak	ÖAA, s. 875	Çaresiz kalıp ne yapacağını bilememek.	Özne-dolaylı tümleş-fiil
İki eli on parmağı yakasında olmak	ES, s. 641	Öteki dünyada (o kimseden) davacı olmak, hakkını aramak.	Özne-dolaylı tümleş-fiil
İki eli şakaklarında düşünmek	ES, s. 641	Derin derin düşünmek.	Zarf tümleci-fiil
İnsiyatifi ele almak	AP, s. 478	Herhangi bir konuda eylem üstünlüğünü sağlamak, yönlendirmeyi ve yönetimi üstlenmek ve gerekli kararları verip uygulamak.	Nesne-dolaylı tümleş-fiil
İpi eline geçmek	İP, s. 503	İdaresi başkasının eline geçmek.	Nesne-dolaylı tümleş-fiil
İpin ucu birinin elinde olmak	İP, s. 503	İdare birilerinin kontrolünde bulunmak, birinin buyruğuna girmek.	Özne-dolaylı tümleş-fiil
İş ayağa düşmek	İP, s. 507	İş, sorumsuz ve yetkisiz olanların elinde kalmak.	Özne-dolaylı tümleş-fiil
İşe dört elle sarılmak	AP, s. 485	İşi severek yapmak.	Dolaylı tümleş-zarf tümleci-fiil
İşe el koymak	AP, s. 485	İşi incelemeyi, durumu düzeltmeyi vb. üzerine almak.	Dolaylı tümleş-nesne-fiil
İşten el çektirilmek	AP, s. 492	(Biri) bir yolsuzluğu bulunup bulunmadığı araştırılmak üzere görevinden uzaklaştırılmak.	Dolaylı tümleş-nesne-fiil
İşten el çektirmek	ÖAA, s. 891	Bir yolsuzluğu bulunup bulunmadığını araştırma süresince görevliyi işinden ayırmak.	Dolaylı tümleş-nesne-fiil
Kapanın elinde kalmak (bir şey)	ÖAA, s. 907	Bir şeyden, ancak çabuk davranabilenler yararlanmak.	Dolaylı tümleş-fiil
Karaya ayak basmak	İP, s. 546	1) Deniz, göl vb. den karaya çıkmak. 2) Deniz taşıtlarından karaya çıkmak.	Dolaylı tümleş-nesne-fiil
Kendini ele vermek	İP, s. 564	Ağızından kaçırıldığı bir sözle kendi suçunu ortaya çıkarmak.	Nesne-dolaylı tümleş-fiil
Kısmeti ayağına (kadar) gelmek	ÖAA, s. 931	Güzel bir şey, zahmet çekmeden onun emrinde olmak.	Özne-dolaylı tümleş-fiil
Kısmetini ayağıyla tepmek	ÖAA, s. 931	Yararlı ve kazanç getirecek bir durumu, iyi düşünüp taşınmadan istememek.	Nesne-zarf tümleci-fiil
Kıtlıkta elinde buğday bulunmak	İP, s. 578	Zor günler için bir kenara bir şeyler ayırmak.	Zarf tümleci-dolaylı tümleş-özne-fiil
Kitaba el basmak	ÖAA, s. 935	Kutsal kitap üzerine elini koyarak ant içmek.	Dolaylı tümleş-nesne-fiil
Kuran'a el	ES, s. 821	Kuran'ın üzerine elini koyarak yemin	Dolaylı tümleş-

basamak		etmek	nesne-fiil
Mahalleyi ayağa kaldırmak	ÖAA, s. 958	Bağırıp çağırarak konu komşuyu rahatsız etmek ve telaşlandırmak.	Nesne-dolaylı tümleş-fiil
Maşa varken elini yakmak	ES, s. 861	Kendisine zarar gelebilecek bir durumdan korunma yolu varken o yolu tutmamak.	Zarf tümleci-nesne-fiil
Midesi ayağa kalkmak	MH, s. 451	Kusacak gibi olmak.	Özne-dolaylı tümleş-fiil
Nimeti ayağıyla tepmek	ÖAA, s. 980	Kavuşturulacağı iyi bir durumu, değerini bilmeyerek istememek.	Nesne-zarf tümleci-fiil
Olmuş armut gibi eline (kollarının arasına) düşmek (birinin)	ES, s. 918	Hiç çaba harcamadan eline geçmek.	Zarf tümleci-dolaylı tümleş-fiil
Pabucunu eline vermek	İP, s. 701	Kapı dışarı etmek, kovmak, defetmek.	Nesne-dolaylı tümleş-fiil
Post elden gitmek	ÖAA, s. 1014	1) Öldürülmek. 2) Bulunduğu yüksek orundan ayrılma zorunda kalmak.	Özne-dolaylı tümleş-fiil
Sağ eliyle (başının arkasından) sol kulağını göstermek	ÖAA, s. 1024	Kısa yoldan kolayca yapılabilecek bir işi, dolanbaçlı yollara başvurarak, güç başarılabilir biçimde yapmaya girişmek.	Zarf tümleci-nesne-fiil
Sakalı ele vermek	ES, s. 1001	Birisinin sözünden dışarı çıkamaz olmak, onun oyuncağı durumuna gelmek.	Nesne-dolaylı tümleş-fiil
Sinirleri ayağa kalkmak	ES, s. 1032	Aşırı derecede sinirlenmek.	Özne-dolaylı tümleş-fiil
Sinirleri ayakta olmak	ÖAA, s. 1039	Çok öfkelenmiş olmak.	Nesne-dolaylı tümleş-fiil
Sol eli beklemek	AP, s. 705	Yemeğe beklenen birine, yemeğe başlanıldığını şaka yollu anlatmak için söylenir.	Özne-fiil
Söz ayağa düşmek	ÖAA, s. 1043	Bir konu, sorumsuz ve yetkisiz kimselerin düşünce bildirdikleri duruma gelmek.	Özne-dolaylı tümleş-fiil
Şeytan elini çekmiş (birinden)	ÖAA, s. 1059	Çok yaşlıdır; uygunsuz bir iş yapacak, kötülük düşünecek durumu yoktur.	Özne-nesne-fiil
Şeytanın ayağını (bacağını) kırmak	ÖAA, s. 1059	1) Bir türlü gidememiş olduğu bir yere gitmekle artık gitme yolu açılmış olmak. 2) Bir türlü başlanamayan bir işe başlamak.	Nesne-fiil
Tezkeresini eline vermek	İP, s. 839	İşine son vermek, kovmak, defetmek.	Nesne-dolaylı tümleş-fiil
Tuttuğu dal elinde kalmak	İP, s. 848	Güvendiği bir kimse veya şey değerini ve önemini kaybederek işe yaramaz duruma gelmek.	Özne-dolaylı tümleş-fiil
Usta elinden çıkmak	İP, s. 859	Uzman bir kimse tarafından yapılmak.	Dolaylı tümleş-fiil
Vurmadan kaçmaya eli değmemek	ÖAA, s. 1097	İçinde bulunduğu sıkışık durumdan yapmak istediği başka bir işe fırsat bulamamak.	Zarf tümleci-özne-fiil
Yakayı ele vermek	ÖAA, s. 1103	(Bir şeyden, bir yerden kaçan kimse) yakalanmak.	Nesne-dolaylı tümleş-fiil
Yorganına göre ayak uzatmak	ÖAA, s. 1125	Giderini gelirine uydurmak.	Zarf tümleci-nesne-fiil
Yuları birinin elinde olmak	İP, s. 930	Bir kimsenin buyruğu altında olmak, birinin elinde oyuncak olmak.	Nesne-dolaylı tümleş-fiil

1.3.2. Devrik Cümle

Yüklemi sonda yer almayan, ortada veya başta yer alan cümle çeşididir (Boz-Yaman 2012:165). Türkçe deyimler arasında çok az da olsa devrik yapıda deyim bulunmaktadır (Sinan 2015: 167).

Ayağında donu yok, fesleğen ister başına	ÖAA, s. 597	Yoksulluğuna bakmaz; süs, lüks düşünür.	Devrik cümle şeklindeki deyim
Öp babanın elini	ÖAA, s. 997	Beklenmedik bir durum. Hadi bakalım, şimdi ne yapacağız?	Devrik cümle şeklindeki deyim

1.3.4. Deyimlerde Soru Cümleleri

Türkçe deyimler arasında soru cümlesi biçiminde kurulmuş olan deyimlerde bulunmaktadır (Sinan 2015: 214).

Ayağına sıcak su mu (şerbet mi) dökelim?	ÖAA, s. 597	Çoktandır gelmiyordun; nasıl oldu da geldin? Teşekkürümüzü nasıl belirteceğimizi bilmiyoruz.	Soru cümlesi
Ayağının altında yumurta mı var?	ÖAA, s. 598	Neden böyle yavaş yürüyorsun?	Soru cümlesi
Elden ne gelir?	ÖAA, s. 751	Yapılacak bir şey yok; yapabileceğimiz bir şey yok.	Soru cümlesi
Eli armut mu devşiriyor?	ÖAA, s. 754	O, buna vuruyorsa bunun eli yok mu? Elbette sille, tokatla karşılık verecek.	Soru cümlesi
Eli armut mu topluyor? (eli armut toplamıyor ya)	ES, s. 422	O, buna vuruyorsa bunun eli yok mu? Elbette sille, tokatla karşılık verecek.	Soru cümlesi
İtin ayağını taştan mı esirgiyorsun?	ÖAA, s. 892	Bir işe o herifi göndersen ayağı mı aşınır? Ayağını taş mı incitir?	Soru cümlesi

1.3.5. Sıralı Cümle Şeklinde Kurulan Deyimler

Art arda sıralanan basit cümlelerden meydana gelir. Cümleler; noktalama işaretleriyle, bağlaçlar ve aynı kipteki yüklerle ayırt edilir (Boz ve Yaman 2012: 160).

Sıralı cümle biçimindeki deyimlerin birçoğunda kafiye, ses tekrarları, ölçü gibi şiir unsurları çok belirgin bir şekilde görülmektedir. Bazılarında nükte de olan bu deyimlerin öğrenilmesi ve ezberlenmesi de daha kolaydır. Bunların bir kısmı bir kip ekiye kalıplaşmıştır. Bir kısmı ise masterla bitmektedir. Masterla bitenler metin içinde kullanılırken gerekli bütün çekim eklerini alabilirler (Sinan 2015: 154).

Adı ata bindi, ayağı yerde gezer	ÖAA, s. 530	Sözde durumu iyileşti, ama yine eskisi gibi yoksul yaşamı sürdürüyor.	Sıralı cümle
Ata nal çakıldığını görmüş; kurbağa ayaklarını uzatmış	ÖAA, s. 589	Değerli kimselerin hakkı olan şeyleri, buna layık olmayan da istiyor.	Bir kiple kalıplaşan sıralı cümle biçimindeki deyimler (sıralı cümle biçimindeki deyimler)
Bir eli balda bir eli yağda	ÖAA, s. 646	1) Bolluk içinde bir yaşayışı olmak. 2) Elinde bulunan geniş olanaklarından bol bol yararlanır olmak.	Bir kiple kalıplaşan sıralı cümle biçimindeki deyimler
El benden,	ÖAA, s.	Hastayı iyi etmek için ben	Sıralı cümle

sebepe Allah'tan	749	yapacağımı yapıyorum. Şifayı veren Tanrı'dır.	
El değer etek değmez	AP, s. 315	Büyük bir çabuklukla, çarçabuk.	Bir kiple kalıplaşan sıralı cümle biçimindeki deyimler
Eli ermez gücü yetmez	İP, s. 341	Beceriksiz, çaresiz, zavallı.	Bir kiple kalıplaşan sıralı cümle biçimindeki deyimler
İti an, taşı eline al	ES, s. 680	Kendisinden söz edilen kişi, bu konuşma üzeine çıkageldiği zaman şaka yollu söylenir.	Sıralı cümle
Kafasına vur, ekmeğini elinden al	MH, s. 376	Çok uysal, çok sessiz.	Bir kiple kalıplaşan sıralı cümle

1.3.6. Eksiltili Cümle Şeklinde Oluşmuş Deyimler

Kimi deyimlerde bulunan kelime ya da kelimeler zaman zaman kullanılmamaktadır. Burada elliptik bir durum söz konusudur. Eksilti veya kimilerine göre "düşüm"; daha çok dilin en az çaba yasası gereği anlatımda kısalığı sağlayan bir dil olarak kabul edilmektedir (Sinan 2015: 170).

Bir ayağı kıyıda, bir ayağı kuyuda	ÖAA, s. 642	1) Yarı güvenli, yarı tehlikeli durumda. 2) Son günlerini yaşıyor, göçmesi yakın.	Eksiltili cümle şeklinde oluşmuş deyim
Bir ayak önce (evvel)	ÖAA, s. 642	Olabildiğince ivedi olarak, çarçabuk.	Eksiltili cümle şeklinde oluşmuş deyim
Davul (falanın) boynunda, tokmak (filanın) elinde	ÖAA, s. 707	İşi yapıyor görünen ve sorumluluğu yüklenen falan kişidir. Ama ona bu işi yaptıran filandır ki, kendisini ortaya atmıyor.	Eksiltili cümle şeklinde oluşmuş deyim
Deniz derya ayaklar altında	ES, s. 347	Deniz manzaralı ve görüş açısı geniş yerler için kullanılır.	Eksiltili cümle şeklinde oluşmuş deyim
El elde baş başta	ÖAA, s. 752	Gereken harcamalar yapıldı; eldekiler tükendi.	Eksiltili cümle şeklinde oluşmuş deyim
El ele	ÖAA, s. 753	Birbirlerinin elini tutmuş olarak, iş birliği yaparak.	Eksiltili cümle şeklinde oluşmuş deyim
Eli ayağı (birinin)	AP, s. 319	Her işine yarayan, yardımcı.	Eksiltili cümle şeklinde oluşmuş deyim
Elinde avucunda nesi varsa	ES, s. 428	Neye sahipse, tüm malı mülkü.	Eksiltili cümle şeklinde oluşmuş deyim
Elinin altında	ES, s. 434	Her zaman kolayca yararlanabileceği yerde ve yatkınlıkta.	Eksiltili cümle şeklinde oluşmuş deyim
İki ayağı çukurda	ES, s. 639	Ölüme iyice yaklaşmış olmak.	Eksiltili cümle şeklinde oluşmuş deyim
İlk elde	ES, s. 649	İlk önce, başta.	Eksiltili cümle şeklinde oluşmuş deyim
İlk elden	ES, s. 649	Baştan, baştan başlayarak.	Eksiltili cümle

			şeklinde oluşmuş deyim
Kulağın elinde	MH, s. 425	Müjde, müjdeli haber.	Eksilteli cümle şeklinde oluşmuş deyim

1.4. Edatla Kurulan Deyimler

Türkçede vasıta ve beraberlik bildiren ile benzerlik bildiren gibi, hal bildiren göre, miktar bildiren kadar son çekim edatları ile kurulmuş edat gruplarından deyimleşmiş çok sayıda deyim bulunmaktadır. Bunların dışında edat gruplarının kendilerinden sonra gelen unsurla kalıplaşmasıyla oluşmuş deyimler de mevcuttur (Sinan 2015: 112).

Ayağı yanmış it gibi dolaşmak	ÖAA, s. 599	Bir yerde duramayıp sürekli olarak gezmek.	Gibi edatıyla kurulan deyim
Ayağının tozuyla	ÖAA, s. 598	Yoldan gelir gelmez, dinlenmeden.	İle edatıyla kurulan deyim
El çabukluğu ile	ÖAA, s. 749	Hilesini kimseye sezdirmeyecek bir çabuklukla.	İle edatıyla kurulan deyim
Elden geldiği kadar	ES, s. 420	Yapabildiği, mümkün olduğu kadar.	Kadar edatı ile kurulan deyim
Elinden geldiği kadar	ES, s. 429	Gücü yettiği ölçüde.	Kadar edatı ile kurulan deyim
El kadar	ÖAA, s. 762	Küçük, küçücük.	Kadar edatıyla kurulan deyim
El yordamıyla	ÖAA, s. 766	1) Bakmadan, bulunduğu yeri tahmin edip ele yoklayarak. 2) El alışkanlığının yardımıyla.	İle edatıyla kurulan deyim
Kedi gibi dört ayak üstüne düşmek	ÖAA, s. 918	En güç durumlardan, zarar görmeksizin kurtulmak.	Gibi edatıyla kurulan deyim
Pişmiş armut gibi eline düşmek	İP, s. 721	Emeksiz ve zahmetsizce eline geçmek.	Gibi edatıyla kurulan deyim
Tabanı (ayağı) yanmış it gibi dolaşmak	ÖAA, s. 1062	Bir yerde duramayıp sürekli olarak gezmek.	Gibi edatıyla kurulan mastarlı deyim

1.5. Kendi Dönüştülük Zamiriyle Kurulan Deyimler

Dönüştülük zamirleri asıl şahıs zamirlerinden daha kuvvetli bir ifadeye sahip bulunan, onların anlamca daha kuvvetlileri olan bir tür şahıs zamirleridir. Zamir yapılan işin yapana geri dönüşünü gösterir bir işlev yüklediğinden bu tür zamirlere dönüştülük zamiri adı verilmiştir. Bugün dönüştülük zamiri kendi kelimesidir. İyelik eklerini alarak kendim, kendin, kendisi, kendimiz, kendiniz, kendileri biçiminde bütün şahısları karşılar (Vural-Böler 2012: 197).

Dönüştülük zamirleri de şahıs zamirleri gibi ekleri alarak çekime girerler, tamlama ve gruplar oluşturabilirler. Fakat çekim sırasında kendi kelimesiyle 3. Şahıs iyelik eki arasına zamir /n/'si girer. Kendini vb. (Vural-Böler 2012: 198).

Kendi ayağıyla gelmek	ES, s. 758	1) Kendiliğinden gelmek. 2) Hiç emek çekilmeden elde edilmek.	Kendi dönüştülük zamiriyle oluşmuş deyim
Kendi	ÖAA, s. 921	Kendisinde bulunan büyük	Kendi

gözündeki mertegi görmez, elin gözündeki çöpu görür		kusurlara bakmaz da başkasında gördüğü küçük bir kusuru kınar.	dönüşlülük zamiriyle oluşmuş deyim
---	--	--	------------------------------------

1.6. Deyimlerde Olumsuzluk

Türkçe deyimlerin bir kısmı olumsuz kalıplaşmıştır. Çekimli bir fiille sonlanan deyimler arasında fiil unsuru -mamak biçiminde kalın ünlü bulunduran fiillerle olumsuz kalıplaşmış deyimler bulunmaktadır. Bir de fiil unsuru taşımayan deyimlerde olumsuz ifadeler “değil ve yok” kelimeleri ile yapılır (Sinan 2015: 211-2).

Ayağına pabuç olmamak (bir başkasının)	ÖAA, s. 597	Kıyaslanamayacak derecede ondan aşağı olmak.	Olumsuz deyim
Ayağına üşenmemek	ES, s. 144	Her türlü getir götür işini bıkmadan yapmak.	Olumsuz deyim
Ayağını alamamak	ÖAA, s. 597	1) Alıştığı bir yere gitmekten vazgeçmemek. 2) Ağrı ya da uyuşma dolayısıyla ayağını oynatamamak.	Olumsuz deyim
Ayağının pabucu olamamak	ÖAA, s. 598	Değeri kendisinden pek aşağı olmak.	Olumsuz deyim
Ayağı (ayakları) yere değmemek	ÖAA, s. 600	Çok sevinmek, sevinçten hoplayıp zıplamak.	Olumsuz deyim
Ayak atmamak (bir yere)	ÖAA, s. 600	Hiç gitmemek.	Olumsuz deyim
Ayak basmamak (bir yere)	ES, s. 146	Bir yere hiç uğramamak, gitmemek.	Olumsuz deyim
Ayakları yere değmemek	ÖAA, s. 601	Çok sevinmek, sevinçten hoplayıp zıplamak.	Olumsuz deyim
Ayak uyduramamak	ES, s. 147	Uyum sağlayamamak.	Olumsuz deyim
Elde avuçta bir şey kalmamak	ÖAA, s. 750	Parasını, malını harcıyıp bitirmiş olmak.	Olumsuz deyim
Elde değil	ES, s. 418	Olanaksız.	Olumsuz deyim
Elden bırakmamak/düşürmemek	İP, s. 336	Bir şeyle sürekli ilgilenmek, elde tutmak, sahip olmak.	Olumsuz deyim
Elden düşürmemek	AP, s. 316	Bir şeyi bir süre sürekli kullanmak.	Olumsuz deyim
Elden gelememek	İP, s. 337	Yapamamak, dayanamamak.	Olumsuz deyim
Ele avuca sığmamak	ÖAA, s. 752	Söz dinlememek, kural tanımamak, şımarıkça ve taşkınca davranışlarda bulunmak.	Olumsuz deyim
Eli ağzına yetmemek	ÖAA, s. 754	Kazancı geçimini karşılayamayacak kadar az olmak.	Olumsuz deyim
Eli ayağı tutmamak	ES, s. 424	Beden gücü yerinde olmamak; çok yaşlanmış olmak.	Olumsuz deyim
Eli aza varmamak	İP, s. 340	Her şeyi bol bol alma veya çokça verme alışkanlığında olmak.	Olumsuz deyim
Eli cebine varmamak	ÖAA, s. 755	Para harcamamaya kıymamak.	Olumsuz deyim
Eli değmemek	ÖAA, s. 756	Bir işi yapmaya vakit bulamamak.	Olumsuz deyim
Eli ermemek	ÖAA, s. 756	Bir işi yapmaya vakit bulamamak.	Olumsuz deyim

Eli gitmemek	ES, s. 425	Bir işi yapmaya gönlü razı olmamak.	Olumsuz deyim
Elinden bir şey gelmemek	ÖAA, s. 758	1) Bir iş yapma olanağını bulamak. 2) Bir iş yapmayı bilmemek.	Olumsuz deyim
Elinden düşürmemek	ÖAA, s. 758	Sürekli olarak elinde tutup kullanmak.	Olumsuz deyim
Elinden gelmemek	AP, s. 323	Başka türlü davranmamak, yapamamak.	Olumsuz deyim
Elinden hiçbir şey (uçan kuş, uçan kağan) kurtulmamak	ÖAA, s. 758	Çok hünerli, her şeyi becerebilir olmak.	Olumsuz deyim
Elinden iş çıkmamak	ÖAA, s. 758	Çabuk iş yapamamak.	Olumsuz deyim
Elinde olmamak	ES, s. 429	İstenci, iradesi dışında bulunmak.	Olumsuz deyim
Eline ayağına üşenmemek	AP, s. 324	Her türlü ayak hizmetlerini yüksünmeden yapmak.	Olumsuz deyim
Elini sıcak sudan soğuk suya sokmamak	ÖAA, s. 760	Hiçbir ev işine el sürmemek.	Olumsuz deyim
Elini sürmemek	İP, s. 346	1) Eliyle dokunmamak, bakmamak. 2) Bir işi kendine yakıştırmayarak yapmamak.	Olumsuz deyim
Eli varmamak	ÖAA, s. 762	Yapmaya gönlü razı olmamak, kıyamamak.	Olumsuz deyim
Elle tutulacak tarafı (yanı) kalmamak	AP, s. 329	1) Parçalanmış, hırpalanmış, kötü durumda olmak, sağlam bir yanı bulunmamak. 2) Değersizleşmek, işe yaramazlaşmak, güvenilmezleşmek.	Olumsuz deyim
El sürmemek (el vurmamak)	ÖAA, s. 764	1) Dokunmamak. 2) Yapmaya başlamamak.	Olumsuz deyim
El vurmamak	ÖAA, s. 765	1) Dokunmamak. 2) Yapmaya başlamamak.	Olumsuz deyim
El tutmamak	ÖAA, s. 774	(Çok hareketli olması dolayısıyla) şişmanlayamamak.	Olumsuz deyim
Kazın ayağı öyle değil	İP, s. 555	Bir sorun veya bir durum hiç de öyle sanıldığı gibi değil.	Olumsuz deyim

1.7. Kafiye Deyimler

Aslında kısa yapılar olan deyimlerden birçoğunda hatırdaki kalıcılık sağlamak, anlamı pekiştirmek, söyleyiş ve duyuş güzelliğini sağlamak amacıyla kelime tekrarı, ölçü, ses tekrarları ve kafiye gibi ahenk unsurları da kullanılmaktadır. Bu husus deyimleri inceleyen bazı araştırmacılar tarafından da belirtilmiştir. Türkçe deyimlerden çok sayıda örnek vermek de mümkündür. Bu deyimler arasında; yarım, tam ve zengin kafiye örneklerine rastlanabilir. Bunların pek çoğu mastar ekiyle sonlanmayan deyimlerdir (Sinan 2015: 172).

Babamın (ustamın) adı Hıdır, elimden gelen budur	ÖAA, s. 609	Gücüm ancak bu kadarını yapmaya yeter; daha fazlasını beklemeyin.	Kafiye deyim
Başı göl, ayağı sal	ÖAA, s. 619	Kimseden izin alma gereğini duymadan gezer.	Kafiye deyim
Bir eli kan, bir eli katran	ÖAA, s. 646	Çeşit çeşit kötülükler yapmasıyla tanınmış kişi	Kafiye deyim
Ekmek elden su gölden	MH, s. 241	Başkalarının kazançlarıyla, çalışmadan, bedavadan yaşamak.	Kafiye deyim
Eliyle hamur ovalar, gözüyle dana kovalar	ÖAA, s. 762	Dikkatini yaptığı iş üzerinde toplamaz; iş yaparken başka şeylerle de ilgilenir.	Kafiye deyim

El kesesinden sultanım, develer olsun kurbanım	ÖAA, s. 763	Başkasının parasıyla şatafatlı bir yaşam süren ve gerekli olmayan şeyler için bol para harcayan kimsenin durumu.	Kafiyeli deyim
Elle tutulur, gözle görülür	ÖAA, s. 764	Çok belirgin, çok açık.	Kafiyeli deyim
Ne sihirdir ne keramet, el çabukluğu marifet	ÖAA, s. 978	Gözbağcının yaptığı iş, gözbağcı tutumu ile yapılan iş.	Kafiyeli deyim
Tıngır elek tıngır saç, elim hamur karnım aç	ÖAA, s. 1074	Uğraşarımla başkalarına yarar sağlıyorum ama bundan kendim yararlanamıyorum.	Kafiyeli deyim
Ustamın adı Hıdır, elimden gelen budur	ÖAA, s. 1084	Gücüm ancak bu kadarını yapmaya yeter; daha fazlasını beklemeyin.	Kafiyeli deyim
Vursam ölecek, vurmasam ekmeğimi elimden alacak	ÖAA, s. 1098	Benim için zararlı iki durum karşımdayım.	Kafiyeli deyim
Yeldir elek, yeldir saç; elim hamur, karnım aç	MH, s. 575	Tüm işi ben yaptığım halde hiç kar sağlayamadım.	Kafiyeli deyim

Sonuç

Söz dizimi ve eşdizimlik birbirine benzer gibi görünsede tam olarak değiller. Eşdizimlik söz grubunun deyimleşme yolundaki aşamasıdır ama söz dizimi deyimi oluşturan unsurlardır. Eş dizimlilikte bulunan sözcükler birbirini gerektirdiği şekliyle kullanılırken deyimi oluşturan sözcükler halk ağzında birleşerek söz varlığı içindeki yerii alıp sözlüğe girer. Bu yüzden bu çalışmada eşdizimlik yerine söz dizimi çalışılması uygun görülmüştür.

Bu çalışmada beş sözlükte içinde el ve ayak geçen toplam 548 deyim bulunmaktadır.

1) İsim tamlaması şeklinde oluşmuş kelime grubu 25 tane olup bu söz grubu içerisinde en farklı ve günümüzde çok kullanılmayan söz grupları “el peşrevi” ve “ayak kavafı”dır. El peşrevi, el şakası yapan anlamında olup günümüzde kullanımına çok yer verilmez ve bir diğer söz grubu ayak kavafıdır bu da “Şurada, burada kendisiyle ilgili olmayan çok ve gereksiz şeyler konuşan.” Anlamına gelir ve bu söz grubu da çok kullanılmaz.

2) Sıfat tamlaması şeklinde oluşmuş kelime grubu sayısı 21’dir. Bu söz dizimi içerisindeki en farklı söz grubu “kelek ayak”tır. Bu sözcük birleşimi günümüz dilinde çok kullanılmamaktadır.

3) Ayrılma grubu şeklinde oluşmuş kelime grubu sayısı 3’tür.

4) İsnat grubu şeklinde oluşmuş kelime grubu sayısı 27’dir. Bu grup içerisinde bulunan tek beddua ifadesi “eli kurusun” dur.

5) Yaklaşma grubu şeklinde oluşmuş kelime grubu sayısı 4’tür. Bu grup içerisinde de teşekkür etmek yerine kullanılan “eline sağlık” ifadesi aslında birden fazla yerde kullanılabilen bir ifadedir. Örneğin; başkası tarafından yapılan yemeklerin teşekkürü için başkası tarafından yapılan bir işin teşekkürü için kullanılır.

6) Bulunma grubu şeklinde oluşmuş kelime grubu sayısı 3’tür.

7) Bağlama grubu şeklinde oluşmuş kelime grubu sayısı 1'dir. Bu grup içerisinde bulunan deyim aşağılık kişi, densizce davranışlarla olmayacak işlere girişmek anlamında kullanılan "art ayağı ile kulağını kaşımak" deyimidir.

8) Tekrar grubu şeklinde oluşmuş kelime grubu sayısı 32'dir. Bu grup içerisinde konuşma dilinde çok kullanılmayan çok zayıf anlamında "eli yüzü yaprak açmak" kullanılmıştır.

9) Sıfat-fiil grubu şeklinde oluşmuş kelime grubu sayısı 6'dır.

10) Birleşik fiil şeklinde oluşmuş kelime grubu sayısı 88'dir. Bu grup içerisinde en farklı olan söz grubu sağ iken anlamında kullanılan "baş elde iken" söz grubudur.

Cümle şeklinde oluşmuş deyim sayısı

1) Cümle şeklinde oluşanlar 47 tanedir. Bu grup içerisinde en farklı olan grup küçükler büyüklerin yanında saygılı ve terbiyeli olmalıdır anlamında kullanılan "atlar nallanırken kurbağalar ayak uzatmaz" deyimidir.

2) Masterla biten cümle şeklindeki deyim sayısı 202'dir. Bu grup içerisinde 1) Dengi olmayan birisiyle evlenmek ve değersiz bir kimseye üstün değer vermek anlamlarına gelen ayağının pabucunu başına giymek deyimini günümüz Türkçesi'nde çok kullanılmamaktadır.

3) Devrik cümle şeklinde oluşmuş deyim sayısı 2'dir.

4) Soru cümlesi şeklinde oluşmuş deyim sayısı 6'dır. Aynı anlama gelen iki sözcükle iki farklı deyim oluşturulmuştur. Eli armut mu devşiriyor? Eli armut mu topluyor? (eli armut toplamıyor ya) O, buna vuruyorsa bunun eli yok mu? Elbette sille, tokatla karşılık verecek. Devşiriyor ve topluyor aynı anlama gelen kelimelerdir ve iki farklı deyim oluşturulmuştur.

5) Sıralı cümle şeklinde oluşmuş deyim sayısı 8'dir. Değerli kimselerin hakkı olan şeyleri, buna layık olmayan da istiyor. Anlamına gelen "ata nal çakıldığını görmüş; kurbağa ayaklarını uzatmış" deyimini kullanılmıştır. Bir de Büyük bir çabuklukla, çarçabuk. Anlamına gelen "el değer etek değmez" deyimini kullanılmış olup bu iki deyimde konuşma dilinde çok kullanılmamaktadır.

6) Eksilteli cümle şeklinde oluşmuş deyim sayısı 13'tür.

Bunların dışındakiler ise şu şekilde incelenmiştir.

Edatla kurulan deyim sayısı 9'dur.

Kendi dönüşlülük zamiriyle kurulmuş deyim sayısı 2'dir.

Olumsuz deyim sayısı 37'dir.

Kafiyeli şekilde oluşmuş deyim sayısı ise 12'dir.

Bu çalışmada Türkiye Türkçesinde bulunan içinde el ve ayak organ isimleri deyimlerin söz dizimi açısından incelenmesi amaçlanmış ve uygulanmıştır. Her bir söz grubu için ayrı başlık açılıp detaylı olarak incelenmiş söz gruplarında bulunan yapısal özelliklerine dikkat çekilmiştir. Sonuç kısmında ise bulunan bulgularla ilgili kaçır adet olduğuyla alakalı bilgi verilip farklı olan söz grupları incelemiştir.

Kaynakça

Açıkgöz, Halil ve Yelten (2005). Muhammet, *Kelime Grupları*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

- Akalın, Şükrü (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, Doğan (1996). *Türkçenin Sözcükleri*. Ankara: Engin Yayınları.
- Aksoy, Ömer Asım (2016). *Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Boz, Erdoğan ve Yaman, Ertuğrul (2012). *Üniversiteler İçin Türk Dili*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Çetinkaya, Bayram (2009). Eşdizimli Sözlükler. *Turkish Studies*, 4(4), 196-206.
- Demir, Nurettin ve Yılmaz, Emine (2012). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Doğan, Nuh (2015). Türkçe Sözlük'te Fiiselsel Eşdizimlik. *Gazi Türkiyat*, 17, 67-84.
- Doğan, Nuh (2019). Türkçede Dil Bilgisel Eşdizimlik. X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, 17-19 Ekim 2018, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 535-45.
- Fernández, Rafael Forteza vd. (2009). Collocations in the vocabulary English teaching as a foreign language. *Acimed*, 19(6), 1-6.
- Firth, John Rubert (1968). *A Synopsis of Linguistic Theory, 1930-1955*, Selected papers of J. R. Firth 1952-1959. (Ed. F. R. Palmer). 168-205. Bloomington: Indiana University Press.
- Firth, John Rubert (1957). *Modes of Meaning. Papers in Linguistics 1934-1951*, 190-215. Newyork: London-Oxford University Press.
- Ghazali, F. A. (2006). Collocations and Word-Combinations in English: Considerations, Classifications, and Pedagogic Implications. *The Centre for English Language Studies (CELS)*, 1-19. The University of Birmingham.
- Gıtsaki, Christina (1996). The Development of ESL Collocational Knowledge. The Center for Language Teaching and Research at the University of Queensland, A thesis submitted for Ph. D.
- Hatiboğlu, Vecihe (1964). Kelime Grupları ve Kuralları. *Bellekten Dergisi*.
- Hatipoğlu, Vecihe (1982). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: A.Ü. DTCF Yayınları.
- Hengirmen, Mehmet (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınları.
- Hengirmen, Mehmet (2011). *Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayıncılık.
- Hirik, Seçil (2017). İstemselsel Eşdizimlik ve Kiplik İlişkisi: Tahmin Kiplikleri Örneği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6 (2), 719-33.
- Karahan, Leyla (2014). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları
- Leśniewska, Justyna (2006). Collocations and Second Language Use. *Studia Linguistica*, 123, 95- 105.
- Logar, Nataša vd. (2014). Collocations and Examples of Use: A Lexical-Semantic Approach to Terminology. *Slovenščina 2.0*, 2(1), 41-61.
- Martyńska, Malgorzata (2004). Do English language learners know collocations?. *Investigationes Linguisticae*, XI, 1-12, Poznań.

- Nesselhauf, Nadja (2005). *Collocation in a Learner Corpus*. Philadelphia: John Benjamin Publishing Co.
- Ördem, Eser (2013). Yabancılara Türkçe Öğretiminde Leksikal Yaklaşım: Bir Eşdizimlik Çalışması Modeli. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Türkçenin Eğitimi Öğretimi Özel Sayısı*, 6(11), 905-931.
- Parlatır, İsmail, (2007). *TDK Deyimler*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Püsküllüoğlu, Ali (1995). *Türkçe Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Saraçbaşı, Ertuğrul (2010). *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sinan, Ahmet Turan (2015). *Türkçenin Deyim Varlığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Şahin, Hatice (2004). *Türkçede Organ İsimleriyle Kuruluş Deyimler*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Şahin, Hatice (2006). Terimlerin Genel Dile Yansımasına Dair Bazı Gözlemler. Bursa: *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 123-29.
- Vural, Hanifi ve Böler, Tuncay (2012). *Ses ve Şekil Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.

